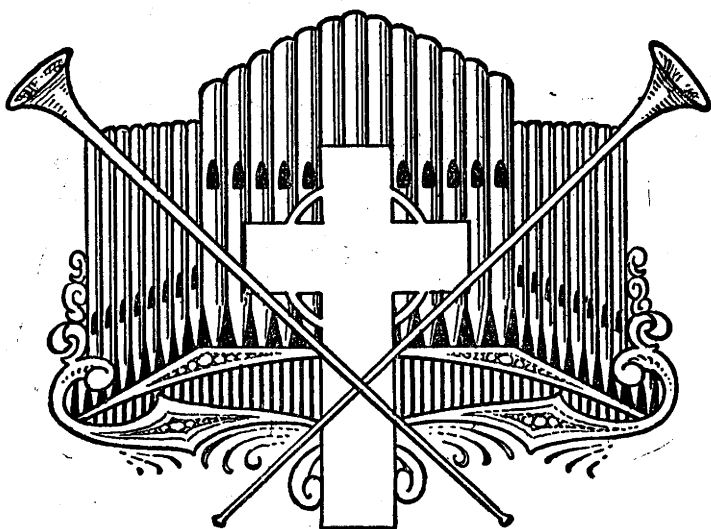

TIDSKRIFT
FÖR
KYRKOMUSIK
OCH
SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

ORGAN FÖR
SÄLLSKAPET KYRKOSÅNGENS VÄNNER

UNDER MEDVERKAN AV
INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING, OCH
KYRKOHERDEN, TEOL. LIC. KNUT PETERS, SÖNDRUM

UTGIVEN AV
DOMKYRKOVICEPASTOR ARTHUR ADELL, LUND

15 Sept.

TIONDE ÅRGÅNGEN N:o 8-9

1935

STOCKHOLM, SVENSKA KYRKANS DIAKONISTYRELSES BOKFÖRLAG

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

UPPSATSER.

	Sid.
<i>Adell, A.</i> : Svante Sjöberg in memoriam	23
— En vidgad arbetsuppgift	41
— Ville Olaus Petri rasera de gudstjänstliga perikoperna?	81
— Gamle Mäster Lars Kyrkoordning	87
— En prefationston	100
— Ur reformationstidens kyrialen	164
— På koraldagar i Helsingfors	174
— Tio år	177
<i>Cnattingius, B.</i> : R. Koch	24
— Kyrklig konst 1934	55
— Märta Afzelius' bonader	157
— Upsala domkyrka	183
<i>Hellerström, A. O. T.</i> : Vad man bör begära av en ny psalmbok	72
— Kyriale i svensk tradition	113
<i>Johnsson, I.</i> : Psalmodi	9
— Vår Gud är oss en väldig borg	169
— Svenska psalmen 266	185
Koralveckan i Båstad	(46), 57, 80
Koralrevision?	110
<i>Larsen, L. P.</i> : Kirkesalme och Kirkemelodi	145
<i>Liedgren, E.</i> : Förfäras ej du lilla hop	161
<i>Malmgren, A.</i> : J. G. Lotscher	17
<i>Peters, K.</i> : Bidrag till svenska mässans historia	49
— Tvenne liturgiskt-musikaliska handskrifter från reformationstiden	127
— Introitus	179
<i>Pontén, J.</i> : En orgelkurs i Leipzig	134
<i>Rosenquist, C. E.</i> : Den nya kyrkoorgelns dispositionsprinciper	1
— Orgelmusikens och orgelbyggeriets läge	49
— Om och av J. S. Bach	97
<i>Schedin, G.</i> : Engelska kyrkomusiker	I. 84; II. 105
<i>Wester, B.</i> : KSV:s orgelråd	26
— Orgelkonsten i Sverige	I. 65; II. 121
<i>Ahlén, W.</i> : Svensk orgelkonst 1934	20
— Nya motetter	168
Kyrkosångens Vänners årsredogörelse	58

RECENSIONER.

NYUTGIVNA BÖCKER.		Sid.
	Sid.	
<i>Cornell, H.</i> : Gotiken	91	<i>Rasmussen, S.</i> : Musikkens historie .. 138
<i>Fridner, A.</i> : Vägen och målet	93	<i>Rosendal, G.</i> : Palestrina och Schütz .. 94
<i>Helander, D.</i> : Vid nådens källa 41		<i>Rönnegård, S.</i> : Det heliga året .....
<i>Kunst der Welt</i>	176	<i>Schmid, T.</i> : Sveriges kristnande 91
<i>Källström</i> : Medeltida kyrksilver 140		<i>Sjöberg, Fr.</i> : Tiden och evigheten .. 94
<i>Lindstam, R.</i> : Kyrkor som försvunnit 140		<i>Thausing, A.</i> : Sångarrösten .....
<i>Matthäus, Fr.</i> : Rudolf Kock	141	Vår Herres Jesu Kristi lidande .....
<i>Mårtensson, T.</i> : Hälsingborgs slott .. 29		<i>Widding, S.</i> : Dansk Messe .....
		<i>Wiklunds</i> modulationstabell .....
		139

NYUTGIVNA MUSIKALIER.

	Sid.
	62
—»— Jubilate	62
<i>Lasso, O.</i> : Motetten	79
<i>Lundvik</i> : 2 andliga sånger	14
<i>Marx</i> : Variationen för die Orgel	61
<i>Nyvall, J.</i> : 10 hymner	139
<i>Olson, D.</i> : Sommarnattspålsalm	109
—»— Ande full av nåde	62
<i>Paulsson, C.</i> : Två folkvisor	78
<i>Prätorius, M.</i> : In natali domini	176
—»— I dödens band	78
<i>Raphael, G.</i> : Toccata	79
<i>Roman, J. H.</i> : Sonata a tre m. fl. ..	62
<i>Runbäck, A.</i> : Åra och Kommen och tillbedjen	78
—»— Öppna mig förståndets öga	78
—»— Välsignad Gud	78
<i>Schütz, H.</i> : Visst och sant det ordet är	159
<i>Sundblad, H.</i> : 2 folkvisor	14
<i>Stein</i> : Triosonate	30
Svenska tersetter	191
<i>Wikander, D.</i> : Trestämmig kör	

KORTARE MEDDELANDEN.

	Sid.	Sid.
Val	16, 32, 48, 64, 80, 112, 176, 192	32
Examina	16, 95, 137	142
Kyrkosångens Vänner: Centralkommit- tén	31, 58, 185	16, 95, 142
—»— Kretsarna	59, 64, 112, 143, 160	Kyrkokalender: Jan., mars, juni, sept.
Organist- och Kantorsföreningen	31	Koraldagar i Upsala .....
		189

Tidskrift för Kyrkomusik och Svenskt Gudstjänstliv

Redaktionens adress:
Bredgatan 14, Lund. Tel. 6 58.

Expeditionens adress: *Svenska Kyrkans*
Diakonistyrelsens Bokförlag, Stockholm 7.
Tel. 23 24 05.

Postgiro 675.

Tidskriften utkommer med 1 nummer
den 15 i varje månad. För juli—aug.
utkommer ett nummer den 1 aug.
Prenumerationspris: å posten, i bok-
handeln eller direkt från förlaget: kr.
4:50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm. enkel spalt.
Rabatt vid större annons och vid upp-
reppning av annons i flera nummer.

Detta n:r innehåller bl. a.: Kyrkoherde
A. O. T. *Hellerström*, Djursholm: Kyriale i
svensk tradition. — Fil. Lic. B. *Wester*,
Stockholm: Orgelkonst i Sverige: Renässans-
orgeln. — Kyrkoherde K. *Peters*, Söndrum:
Tvenne liturgisk-musikaliska handskrifter.
— Musikdirektör *Jan Pontén*, Lund: Från en
orgelkurs i Leipzig. — Den lägre organist-
examen 1935. — Recensioner. — Från som-
marmöten. — Meddelanden.

Organistvikariatet sökes.

Svar till »Kvinnlig organist», denna
tidnings expedition, Stockholm 7.

LIBRARIA

LÄSTMAKAREGATAN 30,

STOCKHOLM

LJUSSTAKAR KRUCIFIX

nottryk
NORDISK NODESTIK- OG TRYKKERI
SAMT LITOGRAFISK ETABLISSEMENT
GRUNDELAGT 1894
J.T. KONGENSGADE 63.
KØBENHAVN

TELEFONER:
3304
13057

Telegr. Adr. Nodestikog, Köpenhamn

Anbefalles i Herrar Förläggares och
Kompositörers välvilliga åtanke vid
behov av nottryck i förstklassigt
utförande till billigaste pris ●

Mångårig leverantör till
Sveriges största förlag

Skicka oss Edert manuskript och
vi sända Eder omgående offert

Kyrkokalender.

för Trefaldighetstidens förra del.

Redigeras av Kyrkoherde K. Peters.

Allmän kyrkobön: Alternativ III utom på FEMTONDE SÖNDAGEN EFTER TREFALDIGHET.
Fjärde böndagen (alt. II) och
Alla helgons dag (alt. I).
(Grön skrud.)

FJORTONDE SÖNDAGEN EFTER TREFALDIGHET.
(Grön skrud.)

Vid helgsmålsbönen:
Sv. psb. 579, 443. Psalt. 67. 5 Mos. 32: 1—6.

Vid högmässan:
Sv. psb. 330: 1, 2. 579. 329: 1. 229: 6—9.
[221: 1. 158]; 591: 3.

Vid aftonsången:
Sv. psb. 326. 269: 3—6. 402: 2.

Vid veckans dagliga andakter:
Månd. Sv. psb. 420: 1—2. 420: 3—4. Psalt. 116: II. Joh. 1: 1—18.
Tisd. Sv. psb. 213: 1—2. 213: 3. Psalt. 117. Joh. 1: 19—34.
Onsd. Sv. psb. 229: 6. 229: 8—9. Psalt. 146. Joh. 1: 35—51.
Torsd. Sv. psb. 596: 1—2. 596: 3. Psalt. 138. Joh. 2: 1—12.
Fred. Sv. psb. 184: 5. 184: 6. Jes. 12. Joh. 2: 13—25.
Lörd. Sv. psb. 334: 4. 334: 5. Psalt. 145: II. Joh. 3: 1—21.

DEN HELIGE MIKAELS DAG.

(Vit skrud.)

Vid helgsmålsbönen:
Sv. psb. 35. 443. Psalt. 80: 1—4. 1 Mos. 28: 10—19.

Vid högmässan:
Sv. psb. 34: 2. 35. 330. 149. [157: 8, 9. 158.] 34: 5.

Vid aftonsången:
Sv. psb. 266. 16. 411: 7.

Vid helgsmålsbönen:
Sv. psb. 298. 439. Psalt. 127: 1, 2. 1 Kon. 17: 8—16.

Vid högmässan:
Sv. psb. 298: 1, 2. 298: 3—6. 637: 3. 275: 1—4. [153: 7, 8. 158.] 459: 5.

Vid aftonsången:
Sv. psb. 31: 1—5. 615: 3—5. 298: 7, 8.

Vid veckans dagliga andakter:
Månd. Sv. psb. 430: 2. 430: 4. Psalt. 71. Joh. 3: 22—36.
Tisd. Sv. psb. 167: 6, 7. 167: 8. Psalt. 18: II. Joh. 4: 1—15.
Onsd. Sv. psb. 298: 1, 2. 298: 3, 4. Psalt. 34: I. Joh. 4: 16—38.
Torsd. Sv. psb. 298: 5, 6. 298: 7, 8. Psalt. 103: I. Joh. 4: 39—54.
Fred. Sv. psb. 182: 1—2. 182: 3. Psalt. 121. Joh. 5: 1—18.
Lörd. Sv. psb. 325: 6—7. 325: 10. Psalt. 103: II. Joh. 5: 19—30.

TACKSAGELSESDAGEN.

(Röd skrud.)

Vid helgsmålsbönen:
Sv. psb. 402. 443. Psalt. 146: 1—10. 1 Krön. 29: 10—15.

Vid ottesången:
Predikotext: Psalt. 92: 2—6. Sv. psb. 268. 265: 1—3.

Vid högmässan:
Predikotext: Luk. 10: 21—22. Sv. psb. 16: 1. 402. 324: 4, 5. 198. [157: 8, 9. 153.] 3: 7.

Vid aftonsången:
Predikotext: 1 Petr. 1: 3—9. Sv. psb. 264. 591: 3—5. 199: 8.

IV.

SEXTONDE SÖNDAGEN EFTER TRE-
FALDIGHET.

(Grön skrud.)

Vid helgsmålsbönen:

Sv. psb. 597. 443. Psalt. 116: 1—7. 1 Kon.
17: 17—24.

Vid högmässan:

Sv. psb. 323. 597. 647: 5. 187: 7—10. [153:
7—8. 158.] 668: 9.

Vid aftonsången:

Sv. psb. 243. 469: 6—8. 489: 6.

Vid veckans dagliga andakter:

Månd. Sv. psb. 424: 6—7. 424: 9. Psalt. 27.

Jeh. 5: 31—47.

Tisd. Sv. psb. 208: 1. 208: 4—5. Psalt. 23.

Jeh. 6: 1—21.

Onsd. Sv. psb. 131: 1—2. 131: 3. Psalt.

111. Joh. 6: 22—40.

Torsd. Sv. psb. 250: 1—2. 250: 3—4. Psalt.

113. Joh. 6: 41—71.

Fred. Sv. psb. 186: 1—2. 186: 8. Psalt. 91.

Joh. 7: 1—24.

Lörd. Sv. psb. 637: 3. 637: 4. Psalt. 84.

Joh. 7: 25—39.

SJUTTONDE SÖNDAGEN EFTER TRE-
FALDIGHET.

(Grön skrud.)

Vid helgsmålsbönen:

Sv. psb. 274: 3—7. 443. Psalt. 119: 9—14.
Jer. 7: 21—23.

Vid högmässan:

Sv. psb. 328: 1, 2. 274: 3—7. 273: 1. 331.
[153: 7—8. 158.] 321: 4.

Vid aftonsången:

Sv. psb. 595: 1—5. 144: 5—7. 168: 4, 5.

Vid veckans dagliga andakter:

Månd. Sv. psb. 425: 2. 425: 5—6. Psalt. 51.

Joh. 7: 40—53.

Tisd. Sv. psb. 226: 3—4. 226: 6. Psalt. 25: I.

Joh. 8: 1—20.

Onsd. Sv. psb. 211: 1. 211: 4—5. Psalt. 65.

Joh. 8: 21—45.

Torsd. Sv. psb. 35: 1, 2. 35: 3. Psalt. 90.
Joh. 8: 46—59.

Fred. Sv. psb. 201: 3—4. 201: 5. Psalt.
143. Joh. 9: 1—23.

Lörd. Sv. psb. 325: 1, 2. 325: 9. Psalt. 32.
Joh. 9: 24—41.

ADERTONDE SÖNDAGEN EFTER TRE-
FALDIGHET.

(Grön skrud.)

Vid helgsmålsbönen:

Sv. psb. 203. 442. Psalt. 25: 1—9. Hos.
10: 12.

Vid högmässan:

Sv. psb. 208: 1. 203. 426: 3. 625. [155: 1.
150.] 461: 7, 8.

Vid aftonsången:

Sv. psb. 144: 1—6. 200. 141: 12—14.

Vid veckans dagliga andakter:

Månd. Sv. psb. 431: 1—3. 431: 4—5. Psalt.
36. Joh. 10: 1—21.

Tisd. Sv. psb. 588: 4. 588: 6—7. Psalt.
25: II. Joh. 10: 22—42.

Onsd. Sv. psb. 241: 1. 241: 5—6. Psalt.
107. Joh. 11: 1—27.

Torsd. Sv. psb. 646: 1, 2. 646: 3. Psalt. 62.
Joh. 11: 28—44.

Fred. Sv. psb. 182: 1. 182: 4—5. Psalt.
18: I. Joh. 11: 45—57.

Lörd. Sv. psb. 637: 3. 637: 4. Psalt. 92.
Joh. 12: 1—19.

NITTONDE SÖNDAGEN EFTER TREFAL-
DIGHET.

(Grön skrud.)

Vid helgsmålsbönen:

Sv. psb. 194. 442. Psalt. 13. Klag. 3: 55
—58.

Vid högmässan:

Sv. psb. 182: 1, 2. 194: 1—3. 47: 1. 167:
6—9. [158: 17, 18. 150.] 183: 4.

Vid aftonsången:

Sv. psb. 226: 1—4. 583: 1—5. 257: 10, 11.

Kyriale i svensk tradition.

Nedanstående uttalande i den aktuella frågan om koralrevision har tillställts red. på dess önskan av en av de tre initiativtagarna till Musikakademiens bekanta skrivelse till Kungl. Maj:t. Det utgör ett föredrag vid K. S. V. i Uppsala möte under årets pingstheg. Red. finner ämnet i högsta måtto värt uppmärksamhet och önskar i kommande nummer söka föra diskussionen vidare då även andra synpunkter kunnat framföras.

Red.

Kyriale är namnet på den sångbok, som innehåller sångerna i Ordinarium missae, d. v. s. Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus och Agnus Dei. Sin benämning har den fått av den första av dessa sånger. Kyriale ingår i den liturgiska sångbok, som hos oss numera benämnes Missale. Detta innehåller emellertid även åtskillig annan liturgisk sång för den allmänna gudstjänsten och kyrkliga handlingar. Enligt vedertaget språkbruk betecknar annars Missale den liturgiska bok, som innehåller ceremonier, böner och läsning för den romerska mässan.

Vid reformationen övertogs hos oss det romerska kyrialets melodier. Högs och Bjuråkers mässböcker synas vardera ha innehållit väl ett dussin olika serier. I andra handskrifter — och detta gäller de flesta — är antalet serier begränsat till 4, 5 möjligen 6 med alternativ till någon av sångerna. Detsamma är förhållandet med Liber Cantus Ups. 1620 och Liber Cantus Wex. 1623. Samma melodier ha också bevarats i de fyra serierna i Then svenska Mässan 1697. Serierna utgöra där: 1. Kyrie Dominicale etc.; 2. Kyrie Nativitatis Christi etc. 3. Kyrie Paschale etc. 4. Kyrie Pentecostes. Den tradition, som kodifierades i Then svenska Mässan 1697 har sålunda varit fast ända från senare delen av 1500-talet. Man bör beakta, att dessa serier icke ha samma användning, som de 4 serier, vi ha i vårt Missale. Dessa användas nämligen under vissa längre perioder under kyrkoåret under det att av serierna 1697 dominicalserien användes på alla sön- och heldagar, med undantag av de tre stora högtiderna, vilka vardera ha sin egen serie.

I fråga om urvalet visar den svenska traditionen självständighet gentemot den nuvarande romerska. Ser man t. ex. på dominicalserien finner man visserligen att Kyrie motsvarar det romerska gradualets Kyrie dominicale, men Gloria ingenfinnes in festis solemnibus och Sanctus och Agnus Dei in Festis simplicibus. I det nuvarande romerska gradualet återfinnes icke den svenska traditionens Kyrie pent., Gloria pent., Sanctus pasch., Sanctus pent., Agnus Dei Nativitatis Christi, Agnus Dei pasch. och Agnus Dei pent.

Vad angår själva formen för melodierna finner man åtskilliga varianter. Dessa äro av två huvudslag. En del äro för-reformatoriska. Av-

vikelserna från den romerska formen i Grad. rom. äro icke blott intressanta utan mången gång även musikaliskt värdefulla. De äro icke fullt överensstämmande i de olika handskrifterna, utan torde i vissa fall bero på olika lokal tradition. Många av dessa varianter äro icke av svenskt ursprung.

Det allra största antalet varianter har emellertid uppkommit efter reformationen och bero huvudsakligen på den osäkerhet, som rådde vid översättande av latinsk text med svensk. Givetvis beredde den svenska texten stora svårigheter. Man kände icke längre den gregorianska sångens egenart, dess regler för melodibildning eller de förändringar, som lämpligen borde göras, om en längre eller kortare text skulle ersätta den förutvarande. Förutsättningarna för att på ett korrekt sätt underlägga den svenska texten saknades. Detta är sagt även med hänsyn tagen till Laurentius Petris i många avseenden värdefulla arbete om Skiljetecken och textläsning, vilket ju först i våra dagar utgivits från trycket. Man måste erinra sig, att det icke var ringa svårigheter, som mötte, när man exempelvis skulle ersätta Kyrie eleison med sina åtta stavelser, fördelade på två ord, med Herre förbarma dig över oss med nio stavelser på fem ord och med olika betoning. Liknande svårigheter mötte även i de andra sångerna. Dock måste sägas, att avvikelserna äro mindre än vad man skulle kunnat förmoda. — I regeln var man rädd för att utelämna några noter från förlagan, och man har icke hängivit sig åt de förkortningar av melismer, som man samtidigt möter på kontinenten. Man blir både förvånad och tacksam för den sega konservatism, som bevarat Kyrialessånger på det hela taget så oberörda i Then svenska Mässan 1697. En inledningston och vissa melodiförändringar i Sanctus dom. tala om en ny tid. En del melismer ha utelämnats. Men mensurering förekommer icke. Visserligen användes femlinjigt notplan och notformen är mensuralmusikens, men noternas tidsvärde är lika. Detta är så mycket märkligare, som det år 1701 utgivna och senare upplagor av koralpsalmboken tillfogade Allmänt bruk att sjunga bönerna etc. använder moderna tonarter, dur och moll och har mensurerat litanian. Detta »Allmänt bruk» fick stort inflytande på den följande utvecklingen, vilket nogsamman skönjes av Hæffner-Åhlströms Svenska mässa 1799. Dess Agnus Dei bl. a. visar omisskännligt inflytande från Brudmässan i »Allmänt bruk».

Svenska mässan 1799 inleder en ny epok, vilken icke blott betecknas genom den gregorianska sångens djupa förfall utan även genom ett lågstadium inom den liturgiska sången i allmänhet. De enda av kyrialets gamla sånger, som finnas i Sv. M. 1799 äro Kyrie dom. och Sanctus dom. Dessa ha liksom alla »svar och sånger» satts fyrstämmt. I företalet till Svenska Mässan 1817 har Hæffner ett intressant uttalande om den liturgiska sången och om Sv. M. 1799. »Ofta synes det», säger han, »som låge kantorn och den sjungande församlingen i strid med varandra, båda strävande att överträffa varandra i vilda skrån och stojande larm; och den mässande prästen, i stället för att stifta försoning, ökar icke sällan oredan. En dag, då min känsla på detta sätt var mer än vanligt upprörd, hemtog jag diskantstämman till alla den svenska mässans sånger, (Hæffner ägde alltså vid denna tid icke en svensk koralpsalm-

bok) och satte dem till mitt eget framtida bruk alla fyrstämmit. Detta lilla arbete vann bifall av många; och nuvarande krigsrådet och ridd. Ahlström yttrade den önskan, att genom mitt arbetes utgivande från trycket bereda ett allmännare gagn. Men för att giva det en något större fullkomlighet lät han en numera avliden kungl. hovpredikant, som ansågs för sin tids tillförlitligaste kännare av mässan, för sig sjunga henne. Efter denna uppsats satte jag mässångerna i den form, uti vilken de nu finnas i den så kallade Ahlströmska mässan. Jag var själv den förste att inse de många bristerna i detta försök.» Hæffner nämner vidare sin bekantskap med Samuel Ödmann, vilken han anser »nästan vara den ende i sitt fädernesland, jag känner, som med full säkerhet kan bedöma den andliga musiken». »Denne man», fortfar Hæffner, »gjorde mig såsom författare till nämnda mässa grundade förebråelser för dess utgivande i felaktigt skick». Då Hæffner sålunda enligt sitt eget påstå-ende kommit till insikt om bristerna i Sv. M. 1799, väntar man att hans Sv. M. 1817, ur vars förord ovannämnda citat hämtats, skall visa en iögonenfallande förbättring. Detta är emellertid icke fallet. Kyrialesångerna äro nära överensstämmande med det klandrade arbetet år 1799. Största olikheten visar recitationstonerna, vilka delvis överensstämma med tidigare hos oss förekommande (Rappehandskriften, Sv. M. 1697), men visar åtskilliga avvikelser. Hæffner torde ha ägt mycket ringa kännedom om gregoriansk sång. Sin okunnighet röjer han, då han med naiv säkerhet påstår, att den ovannämnda inledningstonen till Sanctus dom. i Sv. M. 1697 uppkommit därigenom, att en »okunnig skrivare, en ny-modig organist eller osäker kantor vid någon senare redaktion av vår kyrkomusik uppfattat en g-klav såsom en g-not» och därefter förvandlat denna till giss. Begynnelse-g i detta sanctus förekommer redan i de äldsta handskrifterna. Om utförandet av sångerna gör Hæffner följande uttalande. »Herre förbarma Dig etc., som sjunges av församlingen, är liksom allt annat vad av församlingen skall sjungas, taget såsom det vanligen sjunges med sin givna melodi, satt för fyra sångstämmor för att på alla ställen, där skolor finnas, kunna fyrstämmit utföras.» Hæffner använder naturligtvis taktstreck och pauser. Det Hæffnerska arvet är fortfarande ganska troget bevarat.

Ahlströms Mässa 1818 överensstämmer på det allra närmaste med mässan 1799 med de förändringar, som betingades av den nya handboken. Av 1800-talets senare utgåvor av musik till svenska mässan må nämnas: Hellström, Sammandrag etc. 1836, Törnwall, Svensk messa 1863 och Humblas Messbok 1875 (Lindbergs Altarbok 1858 innehåller icke Kyriale). Dessa mässböcker följa ganska noga Hæffner. Men man aktger på förkortningar av melodierna, försvinnande av melismer och en strävan, medveten eller omedveten, att komma allt längre bort från den gregorianska formen. Aldrig har den liturgiska sången hos oss stått lägre än under denna tid.

Mot denna bakgrund måste man se Musiken till den svenska mässan 1897. När den kom till, hade intresset för kyrkomusik börjat vakna. Först gällde det koralerna. Sedan började man även rikta intresset på den gregorianska sången. Vi behöva icke här ingå på detta. I den kom-

mitté, som tillsattes för att utarbete den musik, som påkallades av den nya handboken (1894) satt Richard Norén, vilken ägde ett icke ringa kyrkomusikaliskt vetande och en brinnande kärlek till kyrkomusiken, icke minst den gregorianska. I kommittén satt Johan Lindgren, sin tids onekligen störste svenske kyrkomusikaliske komponist. Dessa två ha säkert betytt mest för arbetet. Men även de två andra ledamöterna, Gunnar Wennerberg och Conrad Nordquist ha, vardera efter sin inställning, gjort insatser däri.

Musiken till Svenska Mässan 1897 är ett i många avseenden märkligt arbete. För vår liturgiska sång blev den, jag vågar säga det, epokgörande. Ger man akt på dess innehåll, faller närmast rikedom i ögonen. Den var helt enkelt uppseendeväckande i jämförelse med den föregående tidens torftighet. I s. f. *ett* Kyrie bjudas 11, i st. f. *ett* Sanctus 9 i st. f. *ett* Agnus Dei 10; och icke mindre än 15 Laudamus, där förut intet funnits. I fråga om musikens ursprung finner man, att från den gregorianska sången hämtats 4 Kyrie, 3 Sanctus, 3 Agnus Dei samt delvis ett par Laudamus. Återstoden har hämtats dels från äldre, huvudsakligen tyska sångböcker dels från enskilda kompositörer, till en stor del kommittéledamöterna. Ett icke ringa antal sånger äro avsedda utslutande såsom körsång och alla sångerna kunna utföras av kör. Ett fåtal alternativ äro satta för unison sång med orgelackompanjemang. Kommitterade anse självfallet, att inom varje församling skall finnas en kyrkokör, och en dylik är i själva verket en förutsättning för att Sv. M. 1897 skall kunna helt användas. »Om körens berättigande», säga kommitterade, »vid luthersk gudstjänst bör, med den äldre lutherska kyrkans under minst två århundraden givna föredöme, ej föreligga någon tvekan, och en lyftning av vår kyrkosång är efter kommitterades förmenande, ej möjligt att åstadkomma, med mindre den gamla liturgiska körsången så långt görligt är återupprättas. Är det ej möjligt att upprätta flerstämmigt sjungande kyrkokörer, torde det i de flesta fall kunna åstadkommas mindre unisonkörer av särskilt härför övade skolbarn eller andra församlingsmedlemmar, som intressera sig för kyrkosången, och med ledning av dessa körer ävensom av orgeln, bör församlingen snart vara i stånd att instämma och sjunga de i musikbilagan upptagna enklare concertussångerna, vilkas melodier ingalunda äro svåra att utföra». Man tycker sig kunna utläsa, att kommitterade föredragit »flerstämmigt sjungande kyrkokörer» framför församlingssång.

Man måste giva Sv. M. 1897 det erkännandet, att den musik, som den lämnar till ordinariets sånger, till största delen utgöras av goda kompositioner, även om en del romantiska, föga tilltalande inslag icke saknas. Det bör observeras, att i fråga om den gregorianska sången, kommitterade icke följa traditionen från år 1697. Bjuråkerbokens serier de Sanctis et Apostolis och de beata Virgine ha också anlitats.

Men efter dessa erkännanden och med full känsla av det oerhörda framsteg Sv. M. 1897 utgjorde i jämförelse med den föregående tiden, måste vi också taga i betraktande bristerna i kommitterades arbete. Kommitterade påpeka själva de svårigheter, som förelegat. »De flesta av dessa stycken», säga de, »äro såsom redan nämnts hämtade ur lutherska

kyrkans äldre sångverk, men hava alla måst mer eller mindre bearbetas. Originalalets texter skilja sig ofta ganska betydligt från den handboken upptager, och vad de tyska och latinska angår, har olikheten i språket vållat svårigheter. Den helt och hållet obundna rytm, som ursprungligen tillhört dessa sånger; hava kommitterade icke ansett sig kunna bibehålla. Vare sig utförandet sker av kören eller församlingen eller av båda tillsammans med eller utan orgel, torde en fast och god samsjungning svårigen kunna åstadkommas, med mindre musiken är behandlad i taktmässig form. Vid fastställandet av denna hava kommitterade bemödat sig att med möjligaste trohet återgiva den i dessa melodier ursprungligen inneboende rytmen och därför även valt den taktart, som för detta ändamål syntes lämpligast.»

När man i våra dagar läser detta uttalande, förstår man hur omöjligt det var för de kommitterade att komma till ett gott resultat. De ville ha med den gregorianska sången. Norén älskade den. Men de hade mycket ringa kännedom om denna sång. Det kan delvis ursäktas, ty den gregorianska koralforskningens stora arbeten utkommo senare. Men dock hade Pothiers *Méodies grégoriennes* utkommit redan 1880, och diskussionen var redan i full gång på kontinenten. Den bristande kunskapen är därför icke alldeles ursäktlig. De tala om den gregorianska sångens »helt och hållet obundna rytm», men den gregorianska sångrytmen är visserligen fri, d. v. s. icke bunden till ett bestämt takt-schema, men den följer sina bestämda regler och lämpar sig mycket väl för samsjungning. Med sin ringa kännedom om den gregorianska sångens art, ha så de kommitterade sökt att utlyssna och med trohet återge den ursprungliga rytmen och fånga den inom taktstreck. Säkert ansågo de att det lyckats; de säga ju, att de valt den taktart, som för detta ändamål syntes lämpligast. Men mellan taktstrecken kländes den ursprungligen innelevande rytmen till döds. Den gregorianska sångens själ togs ifrån den. Det blev en modern rytm, utan hänsyn till sångens egenart. För att takten skulle kunna påtvingas, förlängdes noter, förkortades noter, infördes punkteringar och trioler fullständigt godtyckligt. Några regler, efter vilka dessa ändringar skedde, kan man icke upptäcka. Kommitterade följde helt enkelt sin musikaliska smak. Men hur skulle det kunna vara möjligt för en musiker, som vuxit upp i modern musik och som saknat möjlighet till djupare inlevelse i gregoriansk sång, att med trohet återge den ursprungligen innelevande rytmen. Uttalandet låter i våra dagar otroligt naivt. Men kommitterade ha säkert menat fullaste allvar. Resultatet kunde icke bliva annat än det blev: gregorianska tongångar i modern dräkt, fullkomligt i strid med vad vi nu uppfatta såsom det betecknande för den gregorianska sången. Att besvärliga melismer förkortades, att kyrkotonarter mången gång förvandlades till dur eller moll, är efter detta icke att förvåna sig över. Att gregorianska sånger, under hänvisning till Åhlströms och Hæffners föredöme sattes fyrstämmigt, anse de kommitterade naturligt. Motivering är egendomlig. Det heter: »Kommitterade ha ansett sig äga så mycket mindre skäl att avvika från denna i nyare tid hävdvunna harmoniska behandling, som hithörande stycken ursprungligen och egentligen äro körsånger». Man frågar sig, om kom-

mitterade verkligen menat, att den gregorianska sången ursprungligen utfördes i flerstämmig sats. Visst var den körsång, men kören sjöng unisont. Detta nämna kommitterade i ett annat sammanhang, men därmed blir deras motivering för den fyrstämmiga satsen värdelös.

De anmärkningarna, som gälla behandlingen av den gregorianska sången, gälla även den musik, som hämtats från äldre lutherska agendor och sångböcker. Jag skall här icke beröra den s. k. accentussången, om vilken dock bör sägas, att den hör till de svagaste delarna i Sv. M. 1897.

Ur Sv. M. 1897 har sedan 1914 sammanställts det s. k. Missale. I detta har mässmusiken fördelats på fyra s. k. serier, närmast i enlighet med anvisningarna i Sv. M. 1897, dock med åtskilliga utslutningar. Otivvelaktigt har denna indelning varit av praktisk betydelse. Kyrialemusiken bjuder icke på några andra nyheter än ett Agnus Dei av Norén. De nya kompositionerna till det s. k. Introitushelig och Introitusantifonierna skola icke i detta sammanhang närmare beröras. Må det blott nämnas, att de flesta bland dem äro svaga och okyrkliga.

I Sverige finnes en fast Kyrialetradition ända till början av 1800-talet. Denna tradition är den gregorianska. Även under 1800-talet kom den tradition att bevaras, men det musikaliska arvegodset reducerades till ett minimum och förvanskades. Traditionen återupptogs i rikare omfattning i Sv. M. 1897, där emellertid sången fick en vetenskapligt och musikaliskt sett synnerligen otillfredsställande behandling. Till denna svenska tradition fogades i Sv. M. 1897 även sånger av evangelisk tysk tradition samt nykompositioner.

Givetvis kan ingen liturgiskt eller kyrkomusikaliskt intresserad annat än önska, att vårt kyriale (och för övrigt all vår liturgiska musik) snarast möjligt kommer i ett sådant skick, att det så vitt möjligt kan motsvara nutida musikaliska, liturgiska och vetenskapliga krav. För en sådan önskan har Musikaliska akademien gjort sig till talesman, då den nyligen begärt hos K. M:t tillsättandet av en kommitté med uppdrag att utföra en genomgripande revision av kyrkans liturgiska musik, omfattande såväl Musiken till Svenska Mässan som Vesperale och Psalterium. För att tillförsäkra arbetet våra förnämsta krafter på området har föreslagits, att kommittén skulle bestå av representanter såväl från Musikaliska Akademien som från ledande kyrkomusikaliska samfund i vårt land.

Det finnes därför redan nu allt skäl att överväga, vilken musik kyrialet bör innehålla. Den övriga liturgiska musiken skall icke här beröras.

Självfallet skall gregoriansk sång finnas i kyrialet. Frågan är blott i vilken utsträckning. Fyra fullständiga serier äro givetvis minimum, men man kan mycket väl även tänka sig en femte serie för de tre senare böndagarna, Marie Bebådelsedag, Midsommardagen, Mikaelidagen samt Alla helgons dag. Tänker man på urvalet, är det icke utan vidare givet att man skall följa Sv. M. 1697. Våra nuvarande serier omfatta ju andra delar av kyrkorådet än serierna 1697. Mycket talar för att man skulle hämta musiken från de serier, som användes hos oss under reformationsårhundradet. Så gjorde kommitterade i Sv. M. 1897. Vi få på detta sätt

mer än tillräckligt att välja på. Vi ha ingen anledning att ansluta oss till det bruk av olika serier, som nu förekommer i romerska kyrkan.

Lika självfallet synes det vara, att den s. a. s. ekumeniska tradition, som tillfördes oss 1897 genom att upptaga några av den evangeliska kristenhetens sånger till ordinariet, skall bevaras. Det vore säkert olyckligt, om man ville begränsa den liturgiska sången till endast den gregorianska. Även av denna musik böra lika många serier finnas som av den gregorianska sången.

Till frågan huruvida konstsången skall finnas representerad i kyrialet, måste man ställa sig tveksam. Kommitterade för Sv. M. 1897 hade ju tänkt sig, att kören skulle ensam kunna utföra samtliga Kyrialets sånger. De tillfällen, då kören kommit att göra detta, torde vara snart räknade. Och man förstår ju så väl och sympatiserar med anledningen: man har icke velat utestänga församlingen från den liturgiska sången. Därför har kören varit inskränkt till en hymnus de tempore, vilken i de flesta fall har mycket ringa liturgisk betydelse. Detta är naturligtvis högst beklagligt och det är av största vikt, att kören får en verklig uppgift i gudstjänsten, en uppgift, som församlingen icke kan sköta lika bra själv, och på samma gång en uppgift, som berör något av det liturgiskt väsentliga (alltså icke bara hymnus de tempore, vilken väl kan avvaras). Det skulle alltså vara frågan, huruvida kören kunde tänkas få övertaga någon eller några delar av ordinariets sånger, utan att församlingens rätt därigenom trädde för nära. Personligen skulle jag icke vilja, att Kyrrie överlämnades till kören. Det sjunges ju varje högmässa och församlingen har därför all möjlighet att lära sig de olika melodierna. Annorlunda ställer det sig med Sanctus och Agnus Dei. Där har församlingen på många håll förverkat sin rätt genom att icke deltaga i sången. Det händer väl ofta att kantorn finner sig behöva en unison kör, när nattvard hålles. Det synes mig därför icke orimligt, att kören skulle få övertaga dess båda sånger. Jag tänker mig också möjligheten av att kören skulle kunna få övertaga Laudamus, om vi nu äntligen skulle kunna återfå detta i dess ostympade form, och likaledes Credo nicaenum. Det borde alltså enligt min uppfattning finnas möjligheter att i vår gudstjänst använda liturgisk konstsång. Men jag skulle vilja ha dessa kompositioner såsom en del II av Kyrialet och i mycket rikare urval än vad fallet är i Sv. M. 1897.

Något bör även sägas om sångernas form i det blivande kyrialet. Självklart måste det vara en oeftergivlig fordran, att den gregorianska sången får sin rätta gestalt. Den skall äga sin fria, men därför icke regellösa eller svaga rytm och skall naturligtvis befrias från taktstrecken. Den skall icke skrivas i mångslämmig vokalsats utan unisont med orgelackompanjemang, lämpat efter den gregorianska sångens egenart och med syfte att stödja sången. Det torde vara lönlöst att söka införa en gregoriansk församlingssång utan orgelackompanjemang. När sången återföres till sin ursprungligare form, skall man icke i första hand taga det romerska kyrialet utan våra egna tidigaste uppteckningar till förebild. Dessa skola naturligtvis icke slaviskt följas, där texten är illa eller mindre väl underlagd. Ett grundligt genomarbetande av källmaterialet är nöd-

vändigt för att företaget skall lyckas. De värdefulla svenska varianterna skola bevaras.

Det som nu sagts gäller i stort sett även den äldre evangeliska kyrkalemusiken. Där denna icke i originalet förekommer i flerstämmig sats, skall givetvis ackompanjemanget vara instrumentalt.

Hur livligt övertygade än alla kyrkomusiker och liturgiskt intresserade med all säkerhet äro, finns det nog dock på sina håll en viss tvekan, om ögonblicket just nu är inne för en revision. Man tänker på att Handboken är under omarbetning. Men detta synes icke böra utgöra något hinder. Jag tror, att vi kunna lugnt förutsätta, att vi få behålla Kyrie, Credo, Sanctus och Agnus Dei oförändrade. Jag vågar hoppas, att vi skola återfå det obeskrifna Laudamus. Arbetet med revision av musiken till dessa sånger kan därför börja alldeles oberoende av handboksarbetet. Vad angår de liturgiska sånger, där man kan förmoda större textändringar t. ex. introitusantifonier, litanior, bröllops- och begravningsmässor, så höra ju dessa till den s. k. accentus-sången. Melodien är till största delen recitativisk och en textändring medför därför icke några större svårigheter från musikalisk synpunkt. Givetvis är det däremot ett önskemål, att Handbokens musikaliska bilaga, skall föreligga färdig så snart som möjligt efter det ny handbok antagits. Men revisionen av Musiken till svenska mässan bör beräknas taga en ganska rundlig tid, om den skall kunna ske med den omsorg, som är önskvärd. Det är från den synpunkten i hög grad påkallat, att revisionsarbetet påbörjas, innan en ny handbok antages.

Ett annat och långt allvarligare skäl för uppskov vore detta: äro våra kyrkomusiker färdiga att gripa sig an med ett dylikt arbete? Det måste sägas ifrån, att något amatörarbete icke bör tillåtas vid utarbetandet av musiken till svenska mässan. Uppdraget måste lämnas åt personer, som äro både liturgiskt, historiskt och musikaliskt sakkunniga och som äga såväl teoretisk som praktisk känedom både om den gregorianska sången och om den äldre och yngre evangeliska liturgiska kyrkomusiken. Äga vi för närvarande de kompetenta personerna för detta arbete? Jag tror man vågar besvara frågan jakande. Men invänder man: är vårt källmaterial tillräckligt undersökt? Kanhända icke. Men mycket har redan gjorts, och källmaterialet är icke vidlyftigare, än att, om personer, som redan nu gjort betydande förarbeten, finge deltaga i kommittén, dessa inom rimlig tid kunde undersöka vad som återstår.

När man granskar invändningarna, kommer man till det resultatet att de i själva verket utgöra skäl för att revisionsarbetet skulle med det snaraste påbörjas. Förslaget att kommittén skulle bestå både av representer för Musikaliska akademien och för ledande kyrkomusikaliska samfund i vårt land avser icke blott att all den tillgängliga sakkunskapen skall användas. Förslaget innebär också en förhoppning om att i detta arbete enighet skall kunna nås mellan olika kyrkomusikaliska riktningar. Vår liturgiska musik bör minst av allt vara ett stridsämne. På dess toner skall församlingens enstämmiga bön bäras fram till kyrkans Herre. Det är därför av största vikt att vår liturgiska musik skänkes åt församlingen såsom ett resultat av enigt samarbete. *A. O. T. Hellerström.*

ORGELKONST I SVERIGE FRÅN MEDELTIDEN INTILL VÅRA DAGAR

EN ÖVERSIKT.

II. RENÄSSANSORGELN. Tiden fr. omkr. 1550 t. omkr. 1620(-30).

Innan vi gå in på renässansorgeln, så låt oss ett ögonblick göra en återblick på de undersökningsresultat, vi kommit till i föregående avdelning I, som behandlade vår svenska medeltidsorgel.¹ Mensuren visade tydliga drag av variabilitet. Dispositionen utgjordes övervägande av principaler, uppblandad med gedackter och flöjter (Fröjeslunda, Genarp). De mindre gotlandsorglarna (Norrlanda, Sundre, Anga och Etelhem) voro enbart mixturorglar d. v. s. ej försedda med någon registermekanik. Orgelfasadernas resning utgjordes av pipgrupper, som bildade konturerna till medeltida flygelretabel, altarskåp med öppnade flygeldörrar. Kännetecknet härpå i de medeltida orgelfasaderna voro de sidostående vingarna av i sidofält inifrån och utåt grupperade pipor. Pipgrupperna inom de båda orgelfasaderna i Fröjeslunda och Genarp följa en speciell vingformad arkitektonisk resning, som karaktäriserar tiden 1475—1550. Piporna i orglarnas innerverk visa emellertid, att verken tidigast kunna förläggas till omkring 1500.² De ornamentala bladslingorna i båda orglarnas fasader äro av en sådan sen gotisk bladform att de båda orgelverken dock ej böra förläggas tidigare än 1520—1525³ inom ovan nämnda tidsskede. Av gotlandsorglarna var Sundreorgeln den tidigaste, dokumentariskt daterad till 1370.² Påminnande om denna äro både Norrlanda och Anga, vilka troligast äro något senare, omkr. 1400. Den yngsta är givetvis Ethelhemsorgeln, fr. omkr. 1400-talets mitt. Tonomfånget i Norrlandaorgeln utgjordes förutom 8 st. pedaltangenter C—H av manuالتangenterna: C, D, E, F, G, A, B, H, c, ciss, d, diss, e, f, fiss, g, giss, a. De fyra kompletterande halvtonerna ciss, diss, fiss och giss lånas ner till grova oktaven på särskilda tangenter genom koppel. Det ursprungliga tonomfånget i Genarporgeln var C—c₃ (grova oktaven kortoktav), i Fröjeslunda C—a₂ (grova oktaven kortoktav). Tonomfånget utbyggdes här senare till c₃.

Med dessa rader ha vissa utmärkande grunddrag sammanförts från den tidigare behandlade medeltidsorgeln. Renässansens orgeltyp är relativt litet behandlad. Medan den s. k. barockorgeln under senare år bli-

¹ Svensk orgelkonst från medeltiden intill våra dagar, I. Medeltidsorgeln. N:r 5, 1935 av denna tidskrift.

² Jfr avd. I. Medeltidsorgeln.

³ Undersökning av Carl af Ugglas o. förf.

vit rikligen ventilerad, ja upphöjd till en idealorgel för vilken nära nog sagt alla andra orgeltyper fått falla till föga, så är icke mycket genomgått inom den del av orgelhistorien, som ligger närmast före och efter barockorgeln. Den tyska orgelforskningens förtjänster äro oskattbara. Den har medfört en väckelse, som ryckt upp det förslappade tillstånd inom vilken orgelns utveckling länge befunnit sig. Den har kommat en att tro på och förstå orgelklangens sanna väsen, och på vilket sätt denna skall brukas och användas till uppbyggelse i vårt kyrkoliv genom ädel och skön orgelton, grundad på genomtänkta mensurer och en där-efter lämpad orgeldisposition. Alla frågor, som uppstå kring en sådan orgeltyp, tillgodoses givetvis mycket bra genom barockorgelns mångskiftande instrumentala uppbyggnad. Men vi få ej så helt hängiva oss åt denna orgelstil, att vi borteliminera allt annat som oviktigt och ointressant, varigenom man kommer att sväva i okunnighet om betydande skeden, som orgeln genomvandrat både före 1600 och efter 1700. Ehuru orgelkonsten kulminerade i den ännu unga barockens orgelbyggeri med mästarenamnen Scherer i Tyskland omkr. 1600 och 1600-talets början¹, måste vi ändock räkna med viktiga skeden i orgelns historia både före och efter barocken.

Renässansen är vokalmusikens triumfperiod. De tre stora nederländska skolorna äro kraftkällor, från vilka denna stil bryter sig fram. Under medeltidens sista sekel, 1400-talet, byggdes det allmänt orglar på kontinenten. Där om vittna icke minst den mängd franska orgelverk, som framfördes ur olika lokaliserade skolor utöver hela landet.² Tyskland ligger heller icke efter. Under 1500-talet sker ingen avmattning. Nederländerna och Tyskland betyda nu mycket i orgelkonstens utveckling.

Mensurererna i renässansorgeln voro enhetsmensurer, alltså inbördes samma genomskärningar för pipor av lika längd. I den föregående delen om medeltidsorgeln framhölls, att detta var en arkitektonisk process som försiggått inom piparkitekturen, som gav en enhetlig ackordbetonad orgelklang på samma sätt som den kyrkliga renässansarkitekturen brutit sig fram till ljusa överskådliga enhetligt utlagda hallrum. Orsaken till enhetsmensuren ligger emellertid närmast att söka i orgelns vokala karaktär.

När vi befatta oss med mensurproblemen och tala om normalmensur, så är det en mensur, som återgår på den normala genomskärningsutveckling, utvecklad från bas till diskant efter oktavförhållandet 1:1,6, närmare bestämt en mensur, som liknar den Töpferska normalmensuren. Denna utveckling ligger ganska nära det oktavförhållande, som redan spåras tämligen alltmänt utbrett i renässansorgelns principalmensur efter förhållandet 3:5 eller 5:3 = 1:1,666. Denna mensurutveckling räknar med ett proportionerligt förhållande mellan bas- och diskantpipor, där grova C, mäter 155,5 mm. inre genomskärning.¹

¹ Jfr anm. 2 sid.

² Dufourqu: *L'orgue en France*. Paris 1935.

¹ Christard Mahrenholz: *Die Orgelregister*, Kassel 1930. Töpfer-Smets: *Orgelbaukunst*.

Praktiskt taget kan man således säga, att renässansorgeln redan ägde normal principalmensur, utvecklade efter förhållandet 1:1,6, vilket betyder, att en högre liggande oktavpipa till en lägre är 1,6-del av den grövre pipans genomskärning. Den mensuraxel sålunda, inom mensurdiagrammen kring vilken de andra orgelmensurernas kurvor vrida sig, söker sitt ursprung i renässansens orgelkonst.

Under renässansen byggdes orglar i Sverige. Men i stort sett förblevo vi ett mottagande land från Tyskland ända in på 1600-talets slut. En stor del små positivverk, grundande sig på en Principal 4' och en Gedackt 8', byggdes i stor utsträckning på läktare, som funnos utmed korets norra vägg över sakristidörren, de s. k. gapskulleläktarna. Gapskullen kallades övre våningen till sakristian, som öppnade sig till koret i form av en arkad, en medeltida konstruktion i murverket, speciellt brukad i Dalakyrkorna.¹ Där sköt en liten läktare fram, på vilken kören stod och sjöng. På sådana läktare restes även små orglar, varom vi genom Hülphers² ha en hel del belägg. I Stora Kopparbergs kyrka i Falun stod ett större 8-fots manualverk på gapskulleläktaren utmed korets norra sida. Orgeln fanns där 1611.³ På samma sätt stod i Vika kyrka i Dalarna 1614-års lilla 4-fotsverk, byggt av Paul Müller.⁴ I Västerås domkyrka stod orgelverket från 1615 på en läktare framme i koret.⁵ Grenna kyrka hade ett litet verk (1616) framme i koret på norra läktaren.² Stora Tuna kyrka i Dalarna ägde 1618 ett 8-fotsverk på gapskulleläktaren i koret.⁵ Om Skärkinds kyrkas orgelverk (Östergötland) säger Hülphers:⁶ Orgelverk fanns 1632 enligt kyrkoboken. Byggmästaren ej nämnd. Verket står i koret över sakristidörren på kyrkans norra sida. Litet. 4 stämmor av bly: Principal, Fleut, Gedackt, Qvint. Även haft Trumpet som oduglig borttagen av förra organisten. Vacker struktur, välmålad. Ett högt och vackert ljud. Det tycks ännu i lång tid kunna tjäna församlingen. Sätters kyrka i Dalarna fick ett litet positiv 1638,¹ »på en liten därtill gjord läktare utmed ingången till sacristian».

Vår renässansorgel var således i stor utsträckning lokaliserad till koret synbarligen ett bruk, som gått i arv från medeltiden. Ett ännu väl bevarat exemplar på ett sådant mindre 4-fotsverk är den lilla orgel i Morlanda kyrka i Bohuslän,² fig. 5, som ursprungligen stod i Marstrands kyrka. Den utsträckning, som orgelfasaden nu har, är emellertid ej den ursprungliga. Högra hälften av orgelhuset är den äldsta stommen från 1604.³

¹ Gerda Boëthius: Kyrkoberivningar av Dalakyrkorna i: Sveriges kyrkor.

² Hülphers Orgelverksmanuskript i Västerås läroverksbibliotek.

³ Stora Kopparbergs kyrkias Inventarium uprättat år 1752, (Kristine kyrkas arkiv, Falun).

⁴ Hülphers: Berättelse, sign. Clemens Helin.

⁵ Hülphers: Utdrag av Stora Tuna kyrkas handlingar angående dess orgelverk, Eric Ternander, P. et L.

⁶ Hülphers: Uppgift: Skärkind d. 24 Juli 1769. Hedström, P. L.

¹ Hülphers.

² C. F. Hennerberg har grundligt framlagt orgelns historik från arkivalier.

³ Hülphers: År 1604 d. 24 okt. är orgeln fullkomnad, 1715 rep. av Elias Wittig in Schlesien. Silewa orgelbyggarens namn obekant. Marstrand d. 18 Junij 1770. J. G. Bruhn.

På ena kortsidan av gaveln är årtalet 1604 målat. Den vänstra fasadhälften, fylld med bronserade träpipor, tillbyggdes omkring ett i orgelns sidled tillfogat pedalverk under 1700-talets senare del. Den ursprungliga lilla orgelfronten bestod av en spetsgavel, rundad till en halvkolonn av 6 pipor i mitten, omgiven av sidostående breda utåtstående vingar. Man ser således tydligt och klart fortfarande den medeltida resningen av orgelpipornas grupper, som även här likna ett öppnat flygelretabel (jfr fig. 1, Fröjdeslundaorgeln, del I, medeltidsorgeln). Om-

Fig. 5.

ramningen kring piporna här i Morlanda är visserligen en annan. I stället för det gotiska diskreta ribbverket emellan pipgrupperna ha dessa här utvecklats till breda pilastrar, som uppbära ett horisontalt klassiserande krön i form av ett bjälklag. De nuvarande fasadpiporna äro emellertid ej de ursprungliga, ehuru de följa samma gruppering som de äldsta piporna. De voro blott hälften så långa, grupperade till ett litet flygelretabel, inramat i ett utpräglat utstyrt ramverk i form av ett renässansskåp. 1715 reparerades orgeln av Elias Wittig från Schlesien, som utbytt en äldre 2-fotsprincipal i fasaden mot den nuvarande Principal 4. Den ursprungliga dispositionen, från vilken större delen av de nuvarande stämmorna äro i behåll, har utgjorts av följande stämmor:

Gedackt 8'.
 Gedacktflöjt 4'.
 Kvinta 2 2/3'.
 Oktava 2'. Gemshorn 2'. Principal 2' (i fasaden).
 Sesquialtera { Kvinta 1 1/3'.
                   { Ters 4/5'.
                   Rörflöjt I'.

De båda gedacktstämmorna sammanfalla sinsemellan till enhetsmensur. Grundbetonade gedackter förekommo i stor utsträckning i renässansorgeln, arrangerade som Borduna 16' i större verk med Principal 8' (Stora Tuna, Stora Kopparberg) eller som Gedackt 8' i mindre verk med Principal 4' (Morlunda, Säter, Skärkind, Vika, Aspeboda). Som fundament tjänar den grundbetonade mörka dova gedacktklangen. Det råder till stor del nu ett omvänt förhållande, mot vad som med förkärlek sedermera omfattades i barockorgeln: övertonsrik gedacktbetonad fundamentklang, trång mensur och relativt låg uppskärning: Kvintadena 16' med Principal 8' eller i mindre verk Kvintadena 8' med Principal 4'. De grundbetonade gedackterna uppblandade redan den medeltida principalkoren (jfr avd. I). Denna mörka bakgrund till principalklangen utvecklar sig under renässansen samtidigt som kvinterande gedackter börja uppträda (Kvintadena). Den ännu bevarade Morlandaorgeln är ganska betecknande för en renässansorgel.

Den medeltida variabla principalmensuren fick vid sin sida ett fåtal gedacktstämmor. Principalkoren förvandlas under renässansen till enhetsmensur samtidigt som de täckta stämmorna sprida sig och tillsammans med koniska öppna flöjter erövra allt flera platser vid sidan om principalerna. Den pompösa gedacktvolymen (Borduna 16', Gedackt 8') gav inte alls någon grumlig färg åt orgelklangen. Den lystes undan för undan upp av Principal, Oktava, Kvinta och Mixtur. Varianter härtill blevo gedacktflöjt, konisk flöjt och rörverk. Renässansorgeln vittnade om någon ting storvulet. Det var ett skede i orgelns utveckling då stämmor, ljudande pellarader av olika karaktär ställde upp i allt tätare och tätare led bredvid varandra på väderlådan. Detta pågår som bäst under 1500-talets andra del.

Större orgelverk från vår renässansperiod ha vi flera exempel på. De måste mestadels tillskrivas nordtyska mästare. Ännu voro vi ej färdiga i vårt land för att med egna resurser framdriva ett inhemskt orgelbyggeri. Visby domkyrka hade ett större verk från omkring 1600. Om Tyska kyrkans i Stockholm orgel från 1600-talets början är man under rättad genom de rester av manualverk och ryggspositiv, som delvis äro bibehållna som självständiga orgelverk i norrländska kyrkor (Övertorneå, Hietaniemi). En praktfullare disposition, som bör tillskrivas renässansstilen av vår orgelhistoria är den stora orgel, som likt ett högre rest renässansretabel med lanterninkrön reste sig på korskranket i Lunds Domkyrka.¹ Verket omfattade två manualer (varav den ena är ett bröstverk) och pedal (troligen senare).² Hülphers beskrivning berättar:

¹ Hülphers orgelverksmanuskript.

² Lunds domkyrkas byggnadshistoria o. konsthistoria: O. Rydbeck. E. Wrangel.

Har man. och pedal. Klav med kort oktav fr. C—c₃. Inget ryggspositiv utan ett så kallat bröstpositiv utbyggt över klaveren. Orgeln står i gammal korton. 4 bälgar, 2 Cymbelstiernor. Alla piporna av metall. Ingen påskrift av byggmästarens namn eller årtal. Orgeln står över och bakom altaret.

Manual:	Trång.	Vid.	Rörverk.
Principal 16' fuss.			
Octava 8 fuss.	Gedackt 8 fuss.	Trompet 8 fuss.	
Octava 4 fuss.	Blockflöjt 4 fuss.	Schalm. 4 fuss. (Skalmeja).	
Qvinta 3 fuss.			
Superoctav 2 fuss.			
Mixtur 4 (kor).			

Sperrventil.

Bröstmanual:

Gedackt 8' fuss.		
Octava 4' fuss.	Gedacht 4 fuss.	Krumhorn 8 fuss.
Mixtur 3 (kor.)	Gemshorn 2 fuss.	
Scharf 2 (kor.).	Sesquialtera.	
(troligen: 1 1/3', 4/5').		

Sperrventil.

Pedahlen:

Untersatz 16 fuss.	
Octava 8 fuss.	Bassun 16 fuss.
Octava 4 fuss.	Trompet 8 fuss.
	Cornet 2 fuss.
	(Kornettin.)

Sperrventil.

Dispositionen i huvudmanualen är här ännu av ålderdomlig karaktär. Man ser hur tydligt den medeltida principalstommen framträder, grundad på 16-fotsprincipal. Renässansstilen gör sig påmint med grundbetonade gedackter och de variantmässigt uppträdande koniska flöjterna och rörverken. En ny period står för dörren: Barockorgelns tid.

Bertil Wester.

Tvenne liturgisk-musikaliska handskrifter från reformationstiden.

I.

Bland de liturgisk-musikaliska handskrifter från reformationstiden som hittills varit föremål för forskningens uppmärksamhet, kan man urskilja åtminstone tvenne fullt tydliga och utpräglade huvudgrupper. För den ena gruppens representanter utmärkande är, att den centrala delen utgöres av mässans ordinarium (Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus Dei) i försvenskat skick med olika melodier för kyrkoårets olika tider. Härtill fogas några brottstycken ur mässans övriga delar och officiet, stundom på latin, stundom i försvenskat skick, t. ex. några sekvenser (*Leta-bundus, Victime paschali, Sancti spiritus assit nobis gratia* äro de vanligaste), ett antal hymner, Credo, Te Deum, något eller några av de stora högtidsdagarnas officium. Till omfånget äro dessa handskrifter vanligen mycket anspråkslösa, men för den kommande utvecklingen äro de av den ojämförligt största betydelsen. De äldsta av denna typ som vi känna äro dels ett fragment (från mitten av 1530-talet) i Lunds universitetsbiblioteks exemplar av 1510 års Psaltare, dels de båda genom Rodhes undersökningar allmänt kända Högs- och Bjuråkershandskrifterna. Till denna grupp böra ock räknas de fragment från Tortuna, Folkärna, Kungsåra och Glanshammar, som Nat. Fransén publicerat i Svensk Tidsskrift för musikkforskning 1927 (Svensk mässa präntad på pergament). Från handskrifter av denna typ går utvecklingen över En liten Songbok (1553), där materialet ytterligare reducerats, till 1697 års Svenska mässa (tillfogad i slutet av detta års Koralsalmbok). Handskrivna »mässböcker» av denna art torde ha existerat i mycket stort antal. De flesta kyrkor ha väl varit ägare av en dylik uppteckning av den för huvudgudstjänsten nödvändiga musiken. Åtskilliga finnas säkerligen ännu bevarade i kyrkoarkivens gömmor, ehuru kanske oftast blott i fragmentariskt skick. Ett sådant ganska obetydligt fragment finnes i Västra Tollstads kyrkas arkiv, ett annat, avsevärt bättre bevarat, i Grenna kyrkoarkiv. Av i offentliga bibliotek förvarade må ytterligare nämnas Rogslösa-, Sörby- och Rinna-böckerna i Linköpings Stiftsbibliotek (Link. Teol. 227, 228, 230) samt delar av Skara Stiftsbiblioteks musikhandskrift n:r 5. Det är en underlig skickelse att vid restaureringen av den gamla mässmusiken på 1890-talet just en av de allra äldsta handskrifterna av denna reformatoriska mässbokstyp — Bjuråkershandskrif-

ten — skulle råka i händerna på Rikard Norén och så bliva en av huvudkällorna för vår nuvarande mässmusik.

De till den andra gruppen hörande handskrifterna åter syssla huvudsakligen eller uteslutande med de till *proprium de tempore* hörande styckena, vartill kunna sluta sig några obetydliga rester av *proprium de sanctis* och *commune sanctorum*. Av hithörande handskrifter ägna de av Rodhe beskrivna Aspö- och Tunhemsböckerna huvudintresset åt officiets texter, under det att Laurentius Petris, av Nat. Fransén utgivna skrift »De officiis» tager lika hänsyn både till officium och mässa. Beträffande denna skrift må dock observeras att den icke är en musikhandskrift i samma mening som övriga här omnämnda. Den innehåller nämligen icke själv någon musik utan hänvisar för musikens vidkommande till de gamla böckerna. Det är sålunda blott de texter som skola komma till användning som uppräknas. Hänsyn till såväl mässa som officium tager jämväl *Ordo canendi in templo*, som därjämte innehåller en avdelning motsvarande den förut nämnda *Ordinarietypen*. Huvudsakligen eller uteslutande åt mässan ägnar sig åter mittpartiet i den nuvarande Skara musikhandskrift n:r 5. Detsamma gäller ett av de fragment som innehållas i den s. k. Arvika-boken i Karlstads läroverksbibliotek. Av lätt insedda skäl härskar i denna handskriftsgrupp latinet. Blott undantagsvis möter någon gång svenskan. Denna senare grupp torde få anses hava varit vida sparsammare företrädd än den förra. Självfallet var det endast de större kyrkorna som i efterreformatorisk tid hade behov av liturgiska böcker som förutsatte ett så rikt utvecklat gudstjänstliv, vilket med nödvändighet måste ha krävt flere präster eller sångare (djäknar). I början av 1600-talet torde väl kanske större delen av dessa handskrifter ha spelat ut sin praktiska roll. Men att åtminstone en del på sina ställen varit i bruk ännu i mitten av århundradet synes med full tydlighet framgå av Rudbeckii kyrkostadgar, som ännu bl. a. talar om ottesång allestäds i städerna med tre lexor, tre psalmer, antiphoner och responsoria, ja, som t. o. m. förutsätter att »lägligheten» kan kräva ökning av detta material. Och Strängnäs skolordning 1626 föreskriver att eleverna i 3:e klassen skulle lära sig »Kyrie et responsoria canere».¹

Med dessa båda handskriftsgrupper är emellertid 1500-talets liturgisk-musikaliska handskriftsbestånd icke uttömt. Här är avsikten att fästa uppmärksamheten på en hittills fullständigt förbisedd tredje typ. Det karakteristiska för denna grupp är att huvudbeståndsdelen utgöres av ett

¹ Cf. Norlind, Latinska skolsånger s. 23.

urval ur Sanctoralet, vartill på vederbörliga ställen fogats mindre parter ur Temporalet. Officiets musik är den förhärskande. Endast i några få enstaka fall lämnas musik till mässan. De tvenne medlemmar av denna handskriftsfamilj som jag för närvarande är i tillfälle att presentera, tillhöra båda ärkestiftet. Den ena, tillhörig Bygdeå kyrka i Luleå stift, är hittills fullständigt okänd. Den andra — Skara Stiftsbiblioteks musikhandskrift n:r 1 — har visserligen tidigare omnämnts av Norlind och Moberg, men till sin huvudbeståndsdel aldrig närmare undersökts. Norlind berör den i Latinska skolsånger ytterst flyktigt på tvenne ställen. Å sid. XIV karakteriseras den sålunda: »Från Stockholm. Skriven på 1540-talet eller tidigare. Företrädesvis helgonofficier och hymner». Å sid. 29 lämnas följande redogörelse som icke vittnar om något mera ingående studium av handskriften i fråga: »Musikhandskriften nr 1 från Skara stiftsbibliotek inledes även med de skilda »tonos I—VIII» jämte »Venite» (fol. 1—15). Recitationsformlerna äro här rätt utförligt meddelade. Strax efter å fol. 15 står: »Michael Erics Holmensis verus possessor praedicti voluminis, emi hoc volumen a Jacobo Joannis Holmensi 12 Okt. Anno 1551». Således är det förut inskrivna efter allt att döma äldre än 1551 (de intagna helgonofficierna tyda på katolska tiden).»

Moberg har för sin avhandling »Ueber die schwedischen Sequenzen» utnyttjat vår handskrifts sekvensavdelning och lämnar följande beskrivning av denna sin källa. »Er (= Codex Scarensis) ist früher in der Literatur (siehe z. B. Norlind, Svensk musikhistoria und Latinska skolsånger i Sverige och Finland) unter dem Namen »Skara musikhandskrift Nr. 1» erwähnt. Ein dicker Band in 8vo und wahrscheinlich in nachreformatorischer Zeit geschrieben, beginnt er mit einem Tonarius, dann folgen eine Sammlung Venite-Formeln und einige Heiligenoffizien. Weiter die zwei grossen Sammlungen von Sequenzen und Hymnen, fast alle mit Noten, wie das ganze Buch und sehr kurrent, nachlässig und schlecht geschriben, jedoch etwas besser als die zwei vorhergehenden Hss. In den Sequenzen steht dieser Codex der Linköpingsüberlieferung ziemlich nahe: von den 32 Sequenzen hat er 28 mit den Linköpingshss. gemeinsam» (s. 25 f.) Dessutom meddelar Moberg i en not å sid. 26 den redan förut av Norlind anförda ägareanteckningen och tillägger: »Die Hs. ist also vor dieser Zeit (1551) geschrieben, wenn auch kaum in katholischer Zeit».

Till denna Mobergs visserligen kortfattade, men i stort sett korrekta beskrivning må blott följande anmärkningar göras. Hänvisningen till Norlinds Svensk musikhistoria torde vara oriktig. Så vitt jag kan

se har Norlind i denna bok icke omnämnt handskriften. Måne icke också »z. B.» vid hänvisningen är överflödig? Åtminstone har det icke lyckats mig att finna den omtalad av någon annan än Norlind. Detta endast i förbigående. Värre är att författaren gissar på tillhörighet till Linköpings stift för handskriften. Denna gissning är, som jag hoppas i det följande kunna bevisa, fullständigt felaktig. Om handskriftens stiftstillhörighet kan icke finnas någon tvekan: *den tillhör Upsala.*

Moberg daterar handskriften såsom efterreformatorisk (kaum in katholischer Zeit). Beklagligtvis anför han inga skäl för denna sin åsikt. Utan tvivel har han rätt i sitt påstående, men onekligen skulle det varit högeligen intressant att få veta de grunder på vilka han fäller sitt omdöme. Ty obestriddligen saknas icke sådant som talar mot detta antagande.

Vi övergå nu till en kort beskrivning av de båda handskrifterna jämte en summarisk redogörelse för deras innehåll.

II.

Vi begynna med *Skara musikhandskrift n:r 1* (i det följande citerad S). Handskriften omfattar i sitt nuvarande skick 264 blad, fördelade på lägg med 8—12 blad i vardera. Formatet är c:a 140×208 mm. och skrivytans storlek ungefär 100×150 mm. Det vanliga antalet notsystem per sida är tio, dock förekomma både elva och nio. Handskriften är efter allt att döma komplett. Begynnelsen med en »tonarius» giver icke anledning att förmoda någon defekt i början. Avslutningen med hymnariet samt efter sista hymnen orden: »Orate pro scriptore» tyder icke på att något skulle vara borta. Emellertid förekomma inuti boken vissa luckor nämligen:

- 1) Mellan fol. 22 och 23 (1 blad, i officiet De assumptione).
- 2) Mellan fol. 130 och 131 (1 blad, in vigilia pentecostes).
- 3) Mellan fol. 132 och 133 (1 blad, i officiet De Sancta Trinitate).

Skriften är — som Moberg påpekat — vårdslös, ofta mycket vårdslös. Förkortningarna äro talrika. Såväl skrift som förkortningar hänvisa handskriften till 1500-talets förra hälvt. Detsamma gäller om notskriften, som ännu icke präglas av den *fullständiga* upplösning, som blir regel under senare hälften av 1500-talet. Så användes för podatus och för porrectus ännu i allmänhet, om de gamla tecknen påminnande former.

De särskilda gudstjänsterna inom de olika officierna (och naturligtvis även de olika momenten inom de särskilda gudstjänsterna) skrivnas i följd utan rubriker. Av gudstjänsterna är det endast Laudes, som plä-

gar utmärkas med rubrik, dock ingalunda konsekvent. Av de liturgiska momenten bruka endast responsoriernas *Versus* utmärkas med ett oftast i marginalen utsatt v.

Boken är inbunden i ett (samtida?) skinnband, som befinner sig i ett någorlunda väl bevarat skick.

Den å fol. 15 befintliga ägareanteckningen har redan förut omnämnts. Å fol. 182 r., finnes anteckningen »Per Jöranson, Klockare» och å fol. 209 r, följande namn: »Pär Jöranson, klockare», »Päder Jöranson, Klåkare», »Augustin Päderson Pontianus», »Anno 1614 Per Göranson, Klåkare.» Någon uppgift om handskriften i övrigt har icke stått att vinna i Skara stiftsbibliotek. Till frågan om stiftstillhörigheten och den närmare dateringen är det min avsikt att återkomma i en följande uppsats.

Jag övergår nu till *Bygdeå-boken*, förutskickande den anmärkningen att Bygdeå kyrka är belägen icke fullt en halv mil från kusten, c:a 4 mil nordost om Umeå. Den nuvarande kyrkan synes vara bygd 1539. Emellertid fanns åtminstone så tidigt som 1314 en kyrka på platsen (Se Bygdén, Härnösands stifts herdaminne, I:192).

Bygdeåboken² (här citerad B.) omfattar för närvarande 175 blad i formatet 140×205 mm., sålunda nästan samma format som S. Skrivytan är däremot något större eller c:a 110×180 mm. Antalet notsystem är vanligen 8 eller 9 per sida.

Huruvida handskriften är defekt i början är icke lätt att med säkerhet avgöra. Om så är, är emellertid en hel avdelning borta. Man hade väntat sig t. ex. en samling Venite-molodier som inledning. Intet synes dock hindra att den nuvarande begynnelsen är den ursprungliga. Av första bladet återstår likväl endast ett fragment — fullt tillräckligt emellertid för att med visshet kunna bestämma dess innehåll.

Vidare är handskriften betydligt defekt i slutet. Huru mycket av det ursprungliga innehållet som gått förlorat kan icke med visshet sägas. En del stycken, rörande vilka man med säkerhet kan sluta sig till att de måste hava funnits, skola framdeles påpekas. Men därjämte torde man kunna gissa att ännu mera förlorats.

Slutligen lider den bevarade delen av handskriften av åtskilliga luckor. De äro följande:

1) Mellan fol. 3 och 4 (omfattande sannolikt 4 blad — läggets mittersta — vilka innehållit slutet av officiet å Marie Bebådelsedag samt troligen ock officiet för Filippus och Jacobus),

² Till kyrkoherde Albert Markgren i Bygdeå, som upptäckt handskriften och genom vars välvilja det blivit möjligt för mig att få taga del av densamma, uttalas härmed ett värdsamt tack för hans stora tillmötesgående.

- 2) Mellan fol. 11 och 12 (1 blad, början av Eskilsofficiet).
- 3) Mellan fol. 13 och 14 (1 blad, slutet av matutinen och början av Laudes i Eskilsofficiet).
- 4) Mellan fol. 21 och 22 (1 blad, delar av matutinen å Petri och Pauli dag),
- 5) Mellan fol. 41 och 42 (1 blad, delar av matutinen å Maria Magdalenas dag).
- 6) Mellan fol. 66 och 67 (1 blad, tredje nocturnen i matutinen å Exaltatio crucis).
- 7) Mellan fol. 156 och 157 (1 eller möjligen 2 blad omfattande slutet av officiet De Sancta Trinitate och början av Corpus Christi).
- 8) Mellan fol. 160 och 161 (1 eller möjligen 2 blad, omfattande slutet av »tonarien». Luckan motsvarar den mellan 156 och 157.

Skriften är i motsats till vad som är fallet i S. ganska vårdad. Dock förekomma även mycket vårdslösa ställen. Om dess art liksom om notskriftens beskaffenhet gäller för övrigt ungefär detsamma som sades om S. i dessa hänseenden.

Bygdeåboken är bunden i ett (samtida?) skinnband, som emellertid befinner sig i ett ganska skadat skick.

På insidan av frampermen kan läsas namnet Jonas Jonae. Enligt Bygdén (a. a. s. 193) var Jonas Jonae kyrkoherde i Bygdeå 1557—1593. Såsom sådan efterträdde han sin fader Jonas Nicolai, Bygdeå förste kände kyrkoherde (1534—1557). Om denne upplyser Bygdén att han en tid (visserligen kort) stått »till chors» i Upsala, vilket väl måste betyda att han en tid tjänstgjort som korpräst vid Domkyrkan. Hava vi månne att i honom se Bygdeåbokens skrivare? I så fall har sonen Jonas tagit den i arv efter sin fader.

Överst å första sidan läses namnet Nicolaus Petri. Närmast till hands ligger kanske att söka identifiera denne med Bygdeå tredje kände kyrkoherde Nicolaus Petri Turdinus, som innehade gället 1593—1626. — Möjligen skulle man kunna våga den gissningen att denne Nicolaus Petri varit fader till den förut nämnde förste kände kyrkoherden Jonas Nicolai. I så fall har väl denne varit sonens företrädare i ämbetet. Han skulle då kunna tänkas vara handskriftens framställare. Det må tilläggas att handstilen icke ser ut att omöjliggöra ett sådant antagande.

Å fol. 160 v. omtalas i en anteckning en Olaus såsom pastor i Bygdeå och ägare till boken. Han torde vara identisk med Olaus Nicolai Breninsulanus, kyrkoherde i Bygdeå 1627—1651.

Att handskriften verkligen varit i flitigt praktiskt bruk, därom vittnar, förutom yttre indicier, även den omständigheten att ofta responsoriernas *versus*, som i regel icke upptagits i kontexten, sedermera (utan noter) tillskrivits i marginalen. Till detta förhållande hoppas jag få återkomma senare.

Granska vi nu i stora drag innehållet i de båda handskrifterna, finna vi lätt att det sönderfaller i ett antal klart avgränsade, fullt fristående delar. Ordningen mellan delarna är dock icke densamma i de båda böckerna. B. saknar dessutom vissa partier som finnas i S.

S. börjar med en »Tonarius», d. v. s. en kort redogörelse för de olika psalmtönerna. Denna omfattar fol. 1—2. Även B. innehåller en liknande »tonarius», men icke förrän å fol. 159 v.—160. (Slutet är borta.)

Därefter följer i S. en redogörelse för Venite-melodierna, omfattande fol. 3—15. Denna avdelning saknas i B. i dess nuvarande skick. Att den ursprungligen funnits är sannolikt. Redan tidigare har den möjligheten uttalats att denna avdelning funnits å nu förlorade blad i början av boken.

Nu följer i S. bokens första huvuddel, omfattande officier (huvudsakligen *officia horarum* men även några *officia missae*) för en del fester *de sanctis* och *de tempore*, ordnade efter kyrkoåret. Begynnelsen sker med Laurentius (10/8) och avdelningen slutar med Olaus (29/7). I denna avdelning äro ock insprängda bidrag till kyndelsmässans procession, palmsöndagens procession, långfredagens *Adoratio crucis*, påskaftonceremonierna. Avdelningen omfattar fol. 16—169. Den återfinnes i stort sett lika i Bygdeå. Den mest framträdande olikheten är att B. börjar sitt kyrkoår med Annunciatio Marie (25/3) och slutar det med Sigfrid (15/2). Därefter sammanföras de till *proprium de tempore* hörande officierna för tiden *Palmarum* — *Corpus Christi* i en särskild grupp. Båda dessa partier tillsammans omfatta fol. 1—159 r.

Till den nu nämnda avdelningen sluter sig som fortsättning i S. tvenne officier ur *Commune Sanctorum*, nämligen dels *Dedicatio ecclesie*, dels *Commune apostolorum*. Denna del innehålles å fol. 169 v.—176. I B. saknas dessa båda officier. Däremot saknas icke anledning att förmoda att de funnits å nu förlorade blad i slutet av boken.

Nu följer i S. den andra huvuddelen, som utgör officier för tiden septuagesima—palmsöndag. Dessa upptagas å fol. 177—206 r. Avdelningen har sin motsvarighet i B. å fol. 161—175, varvid är att märka att den på grund av bokens defekta skick avbrytes under dominica III quadragesime.

I S. återstå ännu tvenne stora delar, den ena omfattande sekvenser

(fol. 212—247)³ och den andra hymner (fol. 248—264). Båda dessa avdelningar saknas i B. i dess nuvarande skick. Att ursprungligen åtminstone ett hymnarium varit att finna i slutet av boken torde väl få anses tämligen säkert.

För överskådlighetens skull anteckna vi här innehållet i de båda handskrifterna sida vid sida:

Skara.

1. Tonarius (fol. 1—2) = B2.
2. Venite per omnes tonos (fol. 3—15).
3. I en fortlöpande serie ordnade officier ur proprium de tempore och proprium de sanctis (fol. 16—169) = B1.
4. Tvenne officier ur Commune sanctorum (fol. 169—176).
5. Officier för tiden septuagesima —palmsöndagen (fol. 177—206) = B3.
6. Sekvenser (fol. 212—247).
7. Hymner (fol. 248—264).

Byggedå.

1. I tvenne serier ordnade officier ur proprium de tempore och de proprium de sanctis (fol. 1—159 r.) = S. 3.
2. Tonarius (fol. 159 v.—160) = S1.
3. Officier för tiden septuagesima till dom. III quadragesime (fol. 161—175) = S5.

K. Peters.

Intryck och rön från en orgelkurs i Leipzig.

Deutsches Musikinstitut für Ausländer i Berlin anordnar varje sommar kurser i olika ämnen. I juli månad d. å. hade jag tillfälle att deltaga i kurserna i orgel och cembalo, som ledas av organisten vid Thomaskyrkan i Leipzig, professor Günther Ramin, och jag vill nu med några ord fästa uppmärksamheten på dem. Förmånen att få lära känna denne utomordentlige pedagog och mästare, en av samtidens mest framstående orgel-spelare och cembalister, att höra honom spela och att handledas av honom kan ej skattas nog högt.

Till orgelkursen, som äger rum dels vid Thomaskyrkans orgel och dels vid en gammal Silbermann-orgel i Rötha, en liten stad utanför Leipzig, kan professor Ramin taga emot omkring åtta deltagare. Tillfälle beredes kursdeltagarna att varje dag spela på Thomaskyrkans 88-stämmiga orgel samt dessutom i Leipzigs konservatorium, där samtliga nio övningsorglar, alla tremanualiga piporglar med minst åtta stämmor, stå till förfogande.

³ Fol. 206 v.—211 i S. äro antingen tomma eller upptagas av tillfälliga anteckningar, såsom några verser ur psalmen »Jesus på korset stodh», stycken ur Simsons historia (på svenska), siffror och pennprov. Dessutom de tidigare nämnda namnteckningarna.

Undervisningen ordnades så, att professor Ramin vid arbetstimarna, som voro gemensamma för alla kursdeltagarna, sysselsatte sig med varje deltagare i tur och ordning, så att var och en dels fick sammanlagt minst sex timmars individuell undervisning och dels fick den ytterst värdefulla förmånen att kunna göra anteckningar om samtliga behandlade kompositioner efter professor Ramins eget spelsätt. Professor Ramin är elev av professor Karl Straube, och har nu i likhet med denne efter ingående studier av gamla orglar från Bachtiden kommit till en helt annan uppfattning än den professor Straube företrätt i sina tidigare editioner såsom *Alte Meister*, *Choralvorspiele alter Meister* samt band II av Bachs orgelverk — av dessa förberedas nu nya upplagor. Professor Ramin påpekade just, att det är omöjligt att kunna tränga djupt in i och förstå Bachs och äldre mästars orgelverk utan att ingående ha lärt känna de dåtida orglarna genom att studera deras dispositioner och leva sig in i deras klanger. Fördenskull förlades undervisningen, som förut nämnts, också till Rötha, och av samma anledning rådde mig professor Ramin att på hemvägen göra en avstickare till Hamburg för att lära känna den gamla Arp Schnitger-orgeln i Jacobikyrkan, samt att studera Compenius-orgeln i Frederiksborgs slott nära Köpenhamn.

Den s. k. Orgelbewegung vill som bekant ivra för att man vid ny- och ombyggnader av orgelverk måtte söka uppnå så stor överensstämmelse som möjligt med den klassiska orgeltypens klangideal. Dessa strävanden att på ett stiltroget sätt kunna återgiva 1600- och 1700-talens orgelmusik ha i synnerhet i samband med Bach- och Händeljubileerna innevarande år blivit särskilt aktuella. Man söker genom ett pietetsfullt iståndsättande bevara de gamla orglar från Bachs tid, som i Tyskland ännu finnas kvar, från glömskan och förgängelsen. Den ovannämnda Silbermann-orgeln i Rötha, på vilken Sebastian Bach själv skall ha spelat, har till den nyss firade Bachfesten restaurerats. Här fick man höra de gamla ädla klangerna med deras betagande verkan; principaler, mixturer och rörverk äro av sådan skönhet, som nutidens orglar sällan ha att bjuda. Orgeln ha två manualer, Hauptwerk och Oberwerk, samt 23 stämmor. Man kunde genom professor Ramins mästerliga spel få en djup inblick i hur Bach och de äldre mästarna tänkt sig att deras verk skulle utföras och låta. En polyfon sats framkommer på en sådan orgel överraskande tydligt, och man frapperades i synnerhet av, hur klart även mellanstämmorna i detalj kunna uppfattas. Detta är tack vare de sällsamma mixturerna, som liksom sammansmälta med de övriga stämmorna och dessutom ge glans och skärpa åt fortet, utan att detta blir för örat trötande, vilket ju ofta är fallet i fråga om senare tiders orglar, när man söker erhålla en »gammal» klang.

Betraktar man dispositioner av de gamla orglarna, finner man, huru pedalerna även i mindre verk förutom 16' tonen i regel även är disponerad med 8', 4', 2', 1' samt mixturer. Härav blir följden, att pedalens insatser alltid tydligt kunna urskiljas, och man förstår också, att pedalerna på den tiden ej endast betraktades som ett klaviatur för basen, utan fastmer såsom ett särskilt klaviatur, på vilket en Cantus Firmus i såväl sopran- och alt- som tenor- och basläge kunde ut-

föras. Samuel Scheidt framhåller just detta i företalet till tredje delen av sin *Tabulatura Nova*, och denna synpunkt är viktig för att man klart skall kunna återgiva verk av Scheidt och hans samtida.

Vid orgelkursen genomgås förutom verk av Bach och tidigare mästare även många större kompositioner av Max Reger. Det är av stor vikt att ej låta sådana moderna hjälpmedel som den för Reger outhärliga registersvällaren hindra och förstöra ett stiltroget uppbyggande av Bachs verk och deras, som voro före honom. Hos Bach liksom hos dessa förekommer kontrastdynamiken, d. v. s. inga förmedlande övergångar mellan piano och forte (t. ex. Bachs *Essdurpreludium med trippelfugan*). Bachs alla verk fordra dock ej ett dylikt kontrasterande dynamiskt utförande, ty många kräva ett dynamiskt uppbyggande, en stegring (t. ex. doriska fugan m. fl.). Denna stegring måste ske genom att stegvis tillfoga nya klanggrupper; registersvällaren kan här komma till användning, dock ej som *crescendo* i vår mening utan som ett registreringshjälpmedel, så att en stilenlig »trappstegsdynamik» erhålles. Begreppet *organo pleno* hos Bach är på våra dagars orglar ej alltid liktydigt med ett tutti, som innefattar orgelns samtliga stämmor och koppel, vilket Reger avser med denna beteckning, utan motsvarar en av koppel oberoende mättad klang, som i regel på varje orgel måste särskilt registreras. Jalousisvällaren kände ej Bach; den uppkom i England, där Händel mycket intresserade sig för uppfinningen.

I sin skrift »Gedanken zur Klärung des Orgelproblems», Bärenreiter Verlag, Kassel 1929, har professor Ramin på ett synnerligen intressant och givande sätt ingående behandlat ovan berörda synpunkter. Dispositionerna till de nämnda gamla orglarna i Hamburg och Frederiksborg finnas även där upptagna.

Cembalokursen tillgodosåg ej blott en kyrkomusikalisk sida med bassocontinuospel ur flera av Bachs större körverkspartiturer, utan därunder demonstrerade professor Ramin även på ett oförglömligt sätt cembalon som soloinstrument och genomgick de gamla verken för detta instrument. Firman Neupert i Nürnberg konstruerar de erkänt bästa originaltrogna cembali med original ur egna museer som förebilder. Den stora spridning dessa instrument fått visar, hur cembalon åter börjat komma till användning, när det gäller återgivandet av Bach-Händel-tidens kammarmusikaliska verk.

Tillfälle bereddes kursdeltagarna att bevista Leipzigkonservatoriets organistexamen. Till denna s. k. »hauptamtliche Reifeprüfung» erhålla examinanderna förutom i de våra organist- och kantorsexamina ingående ämnen även betyg i musikhistoria, instrumentation, partiturspelning samt kör- och orkesterdirigering. Den utexaminerade är således kompetent på alla kyrkomusikens områden. Proven i orgelspelning försigå dels i Thomaskyrkan och dels i konservatoriet. Vid det mycket ingående gudstjänstliga provet i kyrkan fordras, att examinanden skall kunna improvisera kontrapunktiska koralpreludier i såväl trioform med C. F. i mellanstämmen som i fyrstämmig sats med C. F. i pedalen. Korallerna skola även kunna harmoniseras fritt, vilket ju allmänt förekommer i

tyska gudstjänsten. Provet avslutas efter vederbörliga modulationer och transponeringar med en improvisation över ett givet tema i form av fuga eller passacaglia. Provet i konservatoriets konsertsal på den därvarande 75-stämmiga orgeln avser endast det konsertmässiga spelet. Härvid skall utföras någon större fuga med preludium och en koral med variationer, av Bach, någon stor sak av Reger samt dessutom två kompositioner, som examinandan någon tid före examen fått att på egen hand instudera, nämligen en från Bachtiden och en av någon modern tysk kompositör t. ex. Nepomuk David, Hermann Grabner eller andra. Förutom avistaspelning förekommer också stickprov ur band V av Bachs orgelverk, vilket i sin helhet skall behärskas.

Som slutomdöme måste sägas, att kurserna äro synnerligen värdefulla. Kostnaderna behöva ej avskräcka en intresserad svensk organist från deltagande — avgifterna måste anses vara synnerligen moderata.Utförliga prospekt sändas på begäran från Deutsches Musikinstitut für Ausländer, Grolmanstrasse 36, Berlin—Charlottenburg. *Jan Pontén.*

Den lägre organistexamen 1935.

Vid examina i landsorten har den lägre organistexamen absolverats av följande abiturienter:

I Linköping:

Gösta Andersson, Stockholm, Sven Arnell, Rinna, Holger Falkenström, Motala, Robert Fogelmarck, Västervik, Karl Hansson, Vetlanda, Börje Hawén, Norrköping, Gunnar Henriesson, Lönneberga, Nanna Jacobson, Långaryd, Ture Jonsson, Flisby, Gerd Lindwall, Norrköping, Tage Paulsson, Vålinge, Karl Einar Sperens, Norrköping, Tord Svensson, Odensvi, Ivar Vagneus, Furingstad, Ivar Vårbrand, Ö. Eneby, och Rut Trolle, Vallsjö. 16 st.

I Falun:

Anna Carlsson Aillers, Harald Andersson, Margareta Berggren, Folke Brunngård, Georg Cederstrand-Lycell, Signe Forsberg, Wera Karlsson, Oscar Lundqvist, Helge Sam Mohlin, Hans Norstedt, David Nyberg, Bertil Olsson, Helge Skeppstedt, Arvid Vilhelm Stigmar, Eugén Folke, Arne Törnblom. 16 st.

I Umeå:

Brynolf A. Bäckman, Helga K. Edin, Maud S. Steinwall, Dagny K. H. Karlsson, Rego Viklund, Rolf J. L. Rosén, Tore H. A. Carlsson, Knut H. Lantz, Karl A. S. Nordström, Ingrid M. Gustafsson, Axel Fr. Melander, Olof S. Salomonsson, Karl S. Lidén, Johan Wallin. 14 st.

I Luleå:

E. B. Eriksson, S. Ceder, N. Hj. Engdahl, P. E. Söderblom och P. J. Moström. 5 st.

I Uppsala:

G. E. R. Abrahamsson, S. E. A. Almbäck, Märta L. Andersson, J. E. V. Engström, Brita G. Eriksson, Greta L. Jansson, Rut T. Lomberg, Alva M. Lidholm, P. E. Lindström, J. G. Nyberg, Inga E. Petri, N. P. H. Elovson, Fr. Pettersson, E. I. J. Sahlström och Vivi H. M. Stranne. 15 st.

I Göteborg:

J. R. Hemsjö, H. T. Elmquist, K. A. R. Jansson, E. S. G. Wising, Rut H. Håkansson, Astrid A. Marcus, K. O. H. Bollhem, L. M. R. Emanuel, S. A. Larsson, T. E. Markbäck, S. I. Bergqvist, O. Y. Westlindh, Ester G. Svensson, T. V. Svensson, Anna P. Grill, T. B. Wallander, K. I. Ekengren och V. V. Möller. 18 st.

I Kalmar:

J. Brännström, Birgitta Carlsson, N. Carlsson, G. Fall, B. Holmén, B. Johansson, Elisabeth Lindblad, Asta Lorentzon, G. Nilsson, H. Nygren, H. Olsson, J. Ohlsson, A. Olsson, G. Palmgren, G. Rundqvist, G. Stenlid, G. Svensson, K. Söderberg, H. Wimelius och S. Wintzell. 20 st.

I Lund:

E. G. Andersson, E. S. Ehrling, G. G. R. Ekander, Agnes E. Hallner, T. Hedén, Hanna A. C. Jansson, Ebba M. Johansson, K. G. Josephson, Ulla G. Karlsson, N. R.

Lindgren, Märta K. Lundell, Gudrun E. L. Malmertz, A. E. Möller, Anna V. Nilsson, S. E. Persson och K. G. Ström. 16 st.

Inalles hava 120 godkända organister utexaminerats.

Recensioner.

Musikhistoria.

Sigrid Rasmussen: Musikkens historie. 150 s. Einar Harcks förlag, Köpenhamn 1931.

Lärarynningen i sång och musik vid Zahles skola i Köpenhamn, Sigrid Rasmussen har sammanställt en musikens historia i grunddragen. Denna överskådliga och lätt tillgängliga danska framställning är väl värd att bli bekant för svensk publik. Den ger inom ett måttligt och begränsat utrymme en klar bild av västerlandets musikhistoria. En stor vikt lägges vid den kyrkliga sången. Till framställningens förtjänster måste räknas de väl valda musikexemplen. För svenska läsare har den korta med förträfflig översikt som avslutar boken ett speciellt värde. Det gör läsaren förtrogen med strömningar och riktningar i dansk musik.

A. A.

Varia.

Sam Rönnegård: Det heliga året. Diakonistyrelsens förlag. 246 sid. Pris 3: 50.

Kyrkoherde Rönnegårds i fjol utkomna skildring av det heliga året har ganska mycket nytt att bjuda. Själva greppet på uppgiften är intressant och lovvärt: Han inarbetar de folkliga sederna i kyrkoåret. Ur runstav och legendarium hämtar han fram gammalt och fornt, som han finner vara värt att bevaras och återupplivas. Så söker han att levandegöra Herrens år och helgonens och han drar sig icke för att komplettera den gamla helgonkalendern med nya namn. Förf. synes vara väl hemmastadd i religionshistorien och häm-

tar förvisso därur fram mycket vackert och värdefullt.

Men det kan icke nekas att förf. genom denna sin förtrogenhet med religionshistorien ofta kommit utanför det kristna. Han synes icke alltid vara så säkert orienterad i den kristna kyrkans år, som i folkliga seder. Ett par små exempel, kanske fataliteter bara, men en smula belysande. På sid. 106 talas om den natt, då Jesus vart förrädd. Då, säger förf., »lyste inga stjärnor. Det är som om himmelen upphört att lysa över jorden.» — Detta kan nu vara retoriskt talande möjligen, men till skärtorsdag och påsk hör eljest — fullmåne, vilket även den av förf. mycket älskade Karlfeldt har väl reda på: »påskens rena, fulla måne lyser försoning in i sorgens örtagård.» (Sid. 94.) Ännu fatalare är det när författaren på sid. 129 presenterar Reformationsdagen såsom tredje böndagen. Om saken ej upprepats två gånger på samma sida skulle man ha trott på ett tryckfel.

Men den huvudsakliga anmärkningen emot förf. är att han icke utnyttjat det utomordentligt rika och oerhört intressanta material som finnes på det gudstjänstliga, det liturgiska området. Hade förf. haft en större förtrogenhet med de sista årtiondenas forskningar på dessa områden, skulle han ha kunnat låta den svenska evangeliebokens kollektböner, epistlar och evanglier bli på ett nytt sätt levande för sina läsare. Det vore för visso värdefullt att en omarbetning av den eljst i åtskilliga stycken förträffliga boken

gjordes under iakttagande av vad på detta område frambragts. A. A.

Liturgisk musik.

Parish Kyriale, The liturgical Press, Colledgeville Minnesota. 1935. 10 cent.

I den av St. Johns Abbey utgivna serien Popular liturgical Library har utgivits det romerska gradualets kyrieserier i modern notation avsett för församlingarna, som vilja öva den gregorianska sången. För den som vill äga en enkel och prisbillig och tillika pålitlig upplaga av kyrialet är häftet att rekommendera. Det utgör tillika ett akttningsbjudande bevis om den kärlek och om den intensitet som man på romerskt håll i Amerika går till verket för att göra församlingen aktivt medverksam i mässan. A. A.

För orgel.

C. H. Debois: »Guds Godhed Vil Vi Prise». Præludium — Koräl — Fuga. Op. 18. Vilhelm Hansens forlag, København.

Tonsättaren låter korälen föregås av ett brett anlagt förspel och följes av en fuga. Denna är en korälfuga, d. v. s. till ett fritt tema träder efter dettas exposition och genomföring korälmelodien i dubbla notvärden. Kompositionen visar en mycket växlande fysionomi: här förekommer homofoni och polyfoni i en ingalunda övertygande blandning. Flera partier äro rent orkestralt tänkta och man söker förgäves efter en orgelmässig reda i de till antalet mycket skiftande linjerna. Överhuvud försämras intrycket av en viss nonchalans, som man hellre hade sett ersatt av en större stramhet och fasthet i stilen. Bäst förefaller den lilla fyrstämmiga korälen med cantus firmus i tenorstämman.

C. E. R.

Daniel Olson: Ande, full av nåde...

Koräl med variationer. Carl Gehrman musikförlag, Sthlm. Kr. 2: 25.

Den nya väg hän emot det orgelmässigt lineära, som Olson slagit in på med sina

senare korälförspel har han glädjande nog fortsatt i denna nu utkomna korälpårtita. Det är den crügerska melodien till sv. ps. 137, som tonsättaren behandlat i sex variationer. Efter den fyrstämmiga figurerade korälen följer den första var. med c. f. i tenorstämman, omspelad av de övriga stämmornas med samma motiviska material utarbetade linjer. Var. 2 har c. f. i överstämman, de tvänne understämmorna kontrapunktera — med Bach som tydlig förebild — i åttondelsrörelse. Taktarten är 6/8. Tredje variationen är en pastoral kanon i kvint mellan pedalen och den undre av de tre manualstämmorna, var. 4 i 4/2 för c. f. i alten och var. 5 har korälen i pedalen. Sista variationen är sexstämmig med figurerad basstämman. Linjernas melodiska spel är påfallande fritt och dock ädelt — något extremt i stil med kontinentens nyaste orgelprodukter finnes ej — och harmoniken är mestadels av den värdigt kärva arten. Man må hoppas, att Olson konsekvent fortsätter än ytterligare på den nu till synes definitivt inslagna stråten. Då skall han förvisso kunna ge oss verk, som äro fullt i nivå med den nya stilens krav och som kunna bli av bestående värde. C. E. R.

Harmonilära.

W. Wiklund's Modulationstabell. Erhålles från Bollnäs musikaffär till ett pris av 50 öre + porto.

En modulationstabell i fickformat. Den utgöres av en grafisk framställning av tonarternas inbördes släktskapsförhållanden. I två koncentriska cirklar äro tonarterna genom sina tonartsbokstäver (stora för dur-, små för moll-tonarterna) placerade. Durtonarterna ligga i den yttre, moll-dito i den inre cirkeln och emellan bokstäverna gå streck, visande de olika övergångsmöjligheterna från en tonart till en annan. Den vill således vara en hjälpreda vid s. k. släktskapsmodulation och därmed är dess betydelse för kyrkoorganister given; modulationer med altera-

tioner anses väl numera utan tvekan som stillösa för kyrkligt bruk. Ett uttalande av prof. Otto Olsson må vara en vidare rekommendation: »'Modulationstabellen' finner jag vara utmärkt. Med den fyndiga uppställningen klargör den ögonblickligen tonarternas inbördes släktskapsförhållanden och orienteringen härutinnan underlättas högst avsevärt. Den bör vara en synnerligen värdefull hjälp för våra blivande organister.» C. E. R.

För Blandad kör.

G. Fr. Händel: *Orat.* »*Simson*». *Körstämmor à Kr. 1: 50: häfte I sopran och alt, häfte II tenor och bas. Nordiska Musikförlaget, Stockholm.*

Tacksamt ta vi emot svenska upplagor av klassiska körverk. Nordiska Musikförlaget har utsänt körstämmor till »Simson» med god svensk textöversättning. Med hänsyn till framställningssättet är trycket relativt klart, men korrekturläsningen kunde möjligen varit något noggrannare. Förlaget är värt erkännande för detta underlättande av det händelska oratoriets framförande i vårt land. »Simson» är ett verk av en stormästare och förtjänar bli känt även på »nordligare», d. v. s. skandinaviska breddgrader.

C. E. R.

Kyrkokonst.

O. Källström: *Medeltida kyrksilver från Östergötland förlorat genom Gustav Vasas reduktion år 1540. Diakonistyrelsens bokförlag, Stockholm 1934. Kr. 3: 50.*

Vi äga från medeltiden ett icke så litet antal kyrkliga silverföremål, men vilken obetydlig bråkdel är icke detta mot de enorma skatter, som en gång funnits. Genom Gustav Vasas konfiskationer berövades kyrkorna en oerhörd mängd dyrbarheter. För flera av dessa reduktioner föreligga mycket noggrant specificerade förteckningar. Framför allt är reduktionsprotokollet 1540 av stort intresse. Den del, som gäller Östergötland, har nu publicerats av amanuensen O. Källström, som

dessutom skrivit en intressant inledning om silverkonfiskationernas förlopp och dess historiska bakgrund samt i en topografisk katalog sammanställt uppgifter i räntekammarböcker, fogderäkenskaper, reduktionsprotokoll och kungliga brev rörande guld- och silverklenoder från alla östgötakyrkor, vilka inlevererats i den kungliga skattkammaren.

I våra dagar framstå dessa konfiskationer som verkliga rofferier. Men det är icke utan vidare klart, att samtiden bedömde dem på samma sätt. Visserligen gävo de i flera fall anledning till uppror, men reformatorernas varma försvar måste ha verkat lugnande på sinnen. »Det är gudlöst om någon, när folket svävar i fara, menar sig böra skona kyrkornas silver», skriver t. ex. Laurentius Andrae. Och tidigare hade icke sällan liknande dåd begåtts. I Frankrike kallades det att »låna av helgonen», då furstarna behövde förstärka sina kassor genom mer eller mindre förtäckt stöld från kyrkorna. Resultatet av Gustav Vasas beslag har beräknats till omkring 500,000 lod silver, vilket icke var mer än den årliga utvinningen från landets silverbergverk. Konfiskationen år 1540, då rikets finanser icke längre voro i nöd, verkar nästan endast som ett utslag av girighet — en egenskap, som icke var främmande för kungen, som gärna låg och sov i skattkammaren bland kistor och dyrbarheter.

Bengt Cnattingius.

Ragnar Lindstam: *Om kyrkor som försvunnit och klockor som sjungit i Östbo, Västbo och Sunnerbo. Diakonistyrelsens bokförlag, Stockholm 1935. Kr. 5: —.*

Andra delen av den i denna tidskrift förra året anmälda beskrivningen över Smålands kyrkklockor har nu utkommit behandlande Östbo, Västbo och Sunnerbo härader. Liksom i förra delen har förf. också medtagit en del notiser om kyrkorna och deras äldre inventarier. Dessa

uppgifter stå visserligen i värde icke i nivå med upplysningarna om klockorna men sakna icke intresse i detta sammanhang. Som man kan vänta spökar S. Sigfrid här och var; i några fall saknar anmälaren möjlighet att avgöra huruvida det är möjligt att identifiera vissa skulpturer med den förmenta »Smålandsaposteln», beträffande Berga är det emellertid säkerligen oriktigt. Rörande namnen T. C. och J. C. Zschotzcher måste såvitt anmälaren förstär ett misstag föreligga: är det icke männe samma person? Bland klockorna äro flera synnerligen ålderdomliga; Burseryds, stöpt (?) av Björn, är vårt lands näst äldsta ringklocka. Nya alster av den kände Ulf Sonnason i Skeninge har förf. trott sig finna i Aker. Från nyare tid ha många klockor sett dagens ljus i Jönköping, som tydligen räknat alla de omgivande landskapen till avsättningsort.

Bengt Cnattingius.

Friedrich Matthäus: Rudolf Koch, ein Werkmann Gottes. Hamburg 1935.

Den i år avlidne konstnären Rudolf Koch, skaparen av en ny tysk skrift och av otaliga värdefulla kyrkliga konstföremål, var en i många hänseenden märklig man. I hans förra året utgivna krigsminnen, »Die Kriegserlebnisse des Grenadiers Rudolf Koch» (Insel Verlag, Leipzig), lär man känna en stillsam solid medborgare, vars religiösa intresse fick en mycket bestämd kyrklig inriktning under kriget och hans lilla skrift »Das Kirchengeschichte im evangelischen Gottesdienst» (Hamburg, Agentur des Rauhen Hauses) är ett mönster för en kort, koncis och varmhjärtad framställning av ämnet. Båda dessa skrifter ge en levande bild av ett stilla och finkänsligt temperament. Mycket utöver dessa intryck fås knappast av kyrkoherde Matthäus på personliga minnen byggda framställning av Koch. I mitt tycke värdefullast är bokens senare hälft, innehållande citat ur Kochs skrifter — så vitt

jag vet hittills ej publicerade. Dock tager man med intresse del av Matthäus' skildring, som dessutom har ett visst dokumentariskt värde.

Bengt Cnattingius.

Homiletiskt.

Dick Helander: Vid nådens källa.

Lund, Gleerups förlag. 111 s. Kr. 2:25.

En liten vacker och värdefull bok, som utgöres dels av korta betraktelser över bibelord dels av några predikningar över högmässotexter. Innerlig kristendom och praktisk kristendom äro här på ett lyckligt sätt förenade. Man lägger märke till de ofta återkommande citaten av kyrkans fromma. Författaren, som i sin kända bönbok samlat och utgivit stora bedjares böner, är ju väl förtrogen med fromhetslivet under skilda tider. Den förträffliga, sakliga och starkt personliga utläggning, som han med sin pregnanta, bildrika stil giver av texten i dag, får en utmärkt belysning genom dessa väl valda citat från fordom, vilka kraftigt övertyga om Guds ords evighetsvärde.

Boken är bunden i prydligt pergamentsband och försedd med vackra reproduktioner av några den religiösa konstens mästerverk.

E. L.

Vår Herres Jesu Kristi lidande. Passionspredikningar utgivna av Axel Malmberg. Sv. Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag. 184 s. Hft. kr. 2:75, klb. kr. 4:—.

Denna bok anbefaller sig själv. Först för det höga ämnets skull. Det är mycket tacknämligt att vi fått denna samling predikningar över de »stycken» vari passionshistoriens texter enligt nu gällande evangeliobok blivit indelade. Sedan må man i bokens slut beskåda den förteckning över 18 kända och gärna hörda predikanter, som här lämnat sina bidrag, och man kan säkerligen ej jäva påståendet om denna bok: den anbefaller sig själv. Passionstiden är ju en rik och underbar tid

för alla kyrkans vänner, och det är en stor förmån, för vilken man verkligen bör vara bokens utgivare tacksam, att man så beredes tillfälle att lyssna till huru en skara av vårt lands främsta predikanter tolka passionshistoriens outtöm-

liga och därför alltid lika givande framställning.

Bokens värde framgår även därav, att den efter kort tid har måst utgivas i en andra upplaga.

E. L.

Från sommarmöten.

Dansk Kirkesangs årsmöte.

Dansk Kirkesang motsvarar i Danmarks kyrka närmast K. S. V i Sverige. Huvudparten av intresset inom denna organisation ägnas åt den lutherska koralen. Riktlinjerna för detta sammanslutningens arbete ha uppdragits av Thomas Laub i dennes teoretiska och musikaliska publikationer. Därmed är givet att Dansk Kirkesang skall vara bundet vid den klassiska lutherska koralen. I vilken grad som samfundet känner sin förpliktelse i denna punkt blev uppenbart för främlingen, som fick gästa dess årsmöte i Kertemind 6—8 augusti.

Dagarna begyntes med övande av luthersk koral: den stora gymnastiksalen på Kertemindes folkhögskola fylldes av de 150 deltagarna. Livfull och kraftig ljudpsalm efter psalm under samfundets ledare Sanginspektor Mogens Wöldike: en fast — men ock försynt ledning av sången — föredömlig i rytmiskt hänseende liksom i hänsynstagande till texten.

Samma överlägsenhet i ledningen visade han vid körövningarna, ty Dansk Kirkesang arbetar på bred front: utom koral-sången övas flerstämmig sång: motetter likaväl som körer ur oratorier, de senare med orkesterledsagning. Även här gav Mogens Wöldike prov på sin eminenta ledareförmåga och sakkunskap.

Vid Wöldikes sida stod som medhjälpare Mag. Jens Peter Larsen som dels höll ett intressant och för stämningen i Danmark belysande föredrag dels ledde

prästernas övningar i liturgisk koral. — Mag. Larsen är lärare i sång för de blivande prästerna i Köpenhamn. Även stud. theol. Gunnar Pedersen medverkade genom inövandandet av gregoriansk sång — några delar ur en tidebön och en kyrie-trop.

Åt främlingen, som mottogs med stor hjärtlighet av ledare och deltagare i mötet, gav denna erfarenhet av dansk kyrkomusik av i dag ett starkt intryck av sjudande liv och stark arbetsintensitet parad med sakkunskap och djupt medvetande om den gudstjänstliga uppgiftens allvar och höghet.

A. Adell.

Sångveckan i Ljusdal.

Förra sommaren hölls vid Hampnäs folkhögskola i Angermanland en »sångvecka», som var det första försöket att på svensk botten omsätta en arbetsform, som skapats av den nya tyska »Singbewegung», vilken som bekant arbetar för att bland folket öka intresset och förståelsen för allt slags god och i bästa mening folklig musik, både profan och religiös. Detta första försök slog så väl ut, att man med stor glädje hälsade meddelandet om att en ny sångvecka denna sommar skulle anordnas i Ljusdal, den 15—21 juli.

Initiativtagare och ledare var denna gång liksom vid sångveckan på Hampnäs musikdirektören pastor Ingvar Sahlin. Arbetssättet var även i stort sett det samma som förra året.

Dagsprogrammets tyngdpunkt utgjordes givetvis av sångövningarna. Flertalet deltagare voro duktiga sångare, varför arbetet gick lätt och raskt. Under dessa få dagar hann kören mer eller mindre grundligt inlära nära 30 kyrkliga hymner samt två kantater, vartill kommer ett par profana körsånger och en stor mängd kanons, en i sanning icke föraktlig prestation, som möjliggjorts först och sist genom dirigentens lika kunniga som medryckande ledning. Sångveckans mening var emellertid ingalunda att på kort tid arbeta igenom en så stor repertoar som möjligt. Syftet var att med ödmjukhet inför konsten gemensamt söka tränga in i musikens, enkannerligen kyrkomusikens, innersta väsen och lära sig att avlyssna, vad den vill säga oss. Akta kyrkomusik är nämligen en förkunnelse lika väl som någon predikan, och den som ärligt strävar efter att lära sig lyssnandets svårlärda konst, han skall förstå mer och mer av tonernas språk. Vi fingo därför studera några av kyrkomusikens ädlaste skatter från skilda epoker. Med anledning av årets trefaldiga kyrkomusikaliska jubileum lades huvudvikten på Heinrich Schütz och J. S. Bach, liksom ej heller Händel försumrades; men även ett flertal andra namn voro

företrädta, såsom Palestrina, Prætorius, Pachelbel, Buxtehude, Roman, Kurt Thomas, Hugo Distler, Wald. Ahlén, Albert Runbäck. Särskilt åt H. Distler såsom representant för den nu pågående kyrkomusikaliska förnyelsen lämnades ett jämförelsevis stort utrymme; av hans verk inövades dels två motetter, dels hans tekniskt långt ifrån lätta aftonkantat.

Såsom av dagsschemat framgår var varje dag en stund ägnad åt blockflöjtspel. Här är ej platsen att tala om blockflöjtens värde; det må vara nog att nämna, att intresset var stort bland deltagarna.

Dagligen hölls morgon- och aftonbön i Ljusdals vackra kyrka. Vid morgonbönen utfördes Te Deum, och aftonbönerna fingo formen av completorium. Pastör Lars Lindhagen, som var biträdande ledare för sångveckan, ledde övningarna i gregoriansk sång och var en kunnig vägvisare in i den gregorianska musikens svårtillgängliga men ovanskligt sköna helgedom. Han tjänstgjorde även vid orgeln och gav prov på både gamla tiders och den allra senaste tidens orgellitteratur.

Sångveckan i Ljusdal har i alla avseenden varit utomordentligt lyckad.

En deltagare.

Meddelanden.

KSV i Lunds stift anordnar instundande höst föredrag i Lund å S:t Mikael's kapell. Amnet för föredragen blir *Den lutherska koralen*. Den 23 september talar organist Inga Johnson, Limhamn om melodien till »Vår Gud är oss en väldig borg» samt organist Albert Runbäck, Båstad, om den lutherska koralens melodi-form och harmonisering. Måndagen den 11 november talar kyrkoherde K. Peters om den lutherska koralens liturgiska upp-gift och musikdirektör R. Blennow, Åstorp, om vägar till församlingssångens förnyelse.

Om den svenska orgelkonserten av W. Ahlén vid utställningen i Brüssel skriver »Nation Belge» den 13 juni 1935:

Akustiken i Vieux-Bruxelles' lilla kyrka, som tycks ha en bestämd aversion mot kammarmusik, visar sig i stället full av aktning mot orgelmusiken, vars sonora egenskaper den respekterar, allt under det att den på ett mycket behagligt sätt själv tillskjuter kraft och mjukhet. Den lilla orgeln på två manualer och ett tjugotal stämmor, som firman Gonzales låtit installera, fungerar utmärkt och bevarar hela den utsökta timbre, som konstruktörerna vetat ge åt dess ton. Men akustiken är som sagt en smula vansklig, varför man på förhand måste sätta sig in i dess hemligheter. Och det fordras också skickligheten hos de organister, som äro vana att beräkna de oöndvikliga ekoverkningar i de stora kyrkorna och som därför

kunna anpassa sitt spel och sina kombinationer så, att de obehagliga efterklangerna undvikas.

I detta avseende visade Waldemar Ahlén, organist från Stockholm, som lät höra sig i tisdags eftermiddag, en speciell och berömvärd skicklighet, i att lämna rikedomen i orkestreringen åsido till förmån för klarheten och genomskinligheten i harmonierna. Kanske verkade de framförda kompositionerna för den icke kyrkomusiksakkunnige därigenom enklare än de i verkligheten äro, men de vunno genom att kunna åhöras så klart och tydligt och förstås utan ansträngning.

Med skicklighet, väl utbildad teknik och med en känsla för rytmen, som vanan att improvisera stundom utsuddar, utförde herr Ahlén i bästa stil Toccata och fuga i C-dur av Pachelbel samt Fantasi och fuga i g-moll av J. S. Bach. Han presenterade vidare tre representativa prov på svensk kyrkomusik, nämligen Partita över koralen »Ande, full av nåde» av Daniel Olson, Variationer över en gammal svensk koral av Oskar Lindberg och en Partita över koralen »Lov vare dig, o Jesu Krist», som Ahlén själv komponerat. Dessa kompositioner ha visserligen framsprungit i den klassiska teknikens anda, men de vittna om inflytande från den moderna harmoniken. De erbjuda ett stort konstnärligt intresse och försvara värdigt sin plats på orgelkonserternas repertoar.

Her W. Ahlén blev livligt hyllad av en publik, som visserligen kunde ha varit talrikare, men som, bestående uteslutande av musikälskare, förstod att uppskatta hans prestationer och betyga för honom att han vunnit en välförtjänt framgång.

Ph. M.

Orgeln av Gonzales i »Vieux Bruxelles».

Utställningsorgeln i Brüssel hade följande disposition:

Man. 1, 56 toner: 1) Quintaton 16', 2) Montre 8', 3) Flute à cheminée 8', 4) Prestant 4', 5) Doublette 2', 6) Plein jeu 5 rangs.

Man. 2, 56 toner: 7) Bourdon 8', 8) Flute 4', 9) Nasard 2 2/3', 10) Cor de nuit 2', 11) Terciane 1 1/3' o. 1 3/5', 12) Cymbale 2 rangs, 13) Trompette 8', 14) Chalumeau 4'.

Ped.: 15) Soubasse 16', 16) Principal 8', 17) Prestant italien 4', 18) Mixture 3 rangs, 19) Dolcian 16', 20) Regale 4'.

Sedvanliga man.- och pedalkoppel jämte 6 fria kombinationer av amerikansk typ.

Som synes en orgel utan några romantiska tillsatser. Den utpräglad orgelegna klangen utmärktes av hög kultur. En bidragande orsak till det lyckliga klangresultatet var det låga tryck, med vilket piporna anblåstes, 70 mm. Även beträffande material och utförande av de tekniska funktionerna fick man ett mycket gott intryck. De i regel vitt mensurerade piporna voro antingen av koppar eller tenn. Traktur och registratur voro mekaniska med bälgar för andragandet av sleiferna. Precisionen med vilken dessa bälgar arbetade var påfallande. Allt som allt gav denna lilla orgel av Gonzales ett bestämt intryck av att den franska orgelbyggnadskonsten allttjämt representerar en hög standard. Är det förmätet att hoppas, att våra svenska orgelbyggare än en gång skola intressera sig för och på ort och ställe ta del av vad deras kolleger utomlands prestera? Waldemar Ahlén.

Nya orglar.

Ny orgel i Skivarps kyrka, Skåne.

Från MARCUSSEN & SÖN ORGELBYGGERI, Aabenraa, och Köpenhamn, Danmark. Innehavare: Orgelbyggare Sybrand Zachariassen.

I Manual — Huvudverk C—g'''.

Qvintadena 16'', Principal 8'', Gedackt 8'', Octava 4'', Rörflöjt 4'', Mixtur 4 chor.

II Manual — Crescendoverk C—g'''.

Salicional 8'', Rörflöjt 8'', Spetsflöjt 4'',

Octava 2'', Nasat 2 2/3'', Ters 1 3/8'', Qvinta 1 1/3''.

Pedal C—f'.

Subbas 16'', Octava 8''.

Kopplingar: Manualkoppel II—I. Pedalkoppel I—P. Pedalkoppel II—P.

Hjälpmedel. En fri kombination för alla stämmor och kopplingar. H. reg. p. mf. f. tutti. Jalousisvällare. Elektrisk orgelfläkt.

Orgeln avsynad av musikdirektör Axel Boberg, Malmö

Vid veckans dagliga andakter:

Månd. Sv. psb. 248: 1, 2. 248: 3. Psalt. 96: I, Joh. 12: 20—33.
 Tisd. Sv. psb. 471: 1, 2. 471: 8. Psalt. 147. Joh. 12: 34—50.
 Onsd. Sv. psb. 258: 2. 258: 6. Psalt. 96: II. Joh. 13: 1—20.
 Torsd. Sv. psb. 221: 1. 221: 3. Psalt. 148. Joh. 13: 21—38.
 Fred. Sv. psb. 582: 1—2. 582: 7. Psalt. 22. Joh. 14: 1—14.
 Lörd. Sv. psb. 321: 1. 321: 4. Psalt. 100. Joh. 14: 15—31.

ALLA HELGONS DAG.

(Vit skrud.)

Vid helgsmålsbönen:

Sv. psb. 486. 442. Psalt. 87: 1—3, 6—7. Mal. 3: 16—18.

Vid högmässan:

Sv. psb. 484: 1. 486: 1—5. 330. 294: 5—7. [157: 8, 9. 524.] 486: 6, 7.

Vid aftonsången:

Sv. psb. 524: 1—5. 210: 9—11. 523: 3.

TJUGONDE SÖNDAGEN EFTER TREFALDIGHET.

(Grön skrud.)

Vid helgsmålsbönen:

Sv. psb. 184. 439. Psalt. 85: 2—8. Sak. 7: 9—12.

Vid högmässan:

Sv. psb. 450: 1, 2. 184: 4—6. 21: 1. 424: 6—9. [558: 4. 150.] 274: 7.

Vid aftonsången:

Sv. psb. 604. 425: 3—6. 596: 8.

Vid veckans dagliga andakter:

Månd. Sv. psb. 1: 6. 1: 7. Psalt. 37. Joh. 15: 1—11.
 Tisd. Sv. psb. 175: 1. 175: 5—6. Psalt. 28. Joh. 15: 12—27.
 Onsd. Sv. psb. 299: 1—2. 299: 7. Psalt. 73. Joh. 16: 1—18.

Torsd. Sv. psb. 591: 1. 591: 3. Psalt. 24: I. Joh. 16: 19—33.
 Fred. Sv. psb. 183: 1—2. 183: 3—4. Psalt. 119: 169—176. Joh. 17.
 Lörd. Sv. psb. 24: 2—3. 24: 4. Psalt. 34: II. Joh. 18: 1—18.

TJUGOFÖRSTA SÖNDAGEN EFTER TREFALDIGHET.

(Grön skrud.)

Vid helgsmålsbönen:

Sv. psb. 226. 442. Psalt. 48: 10—15. Jes. 40: 29—31.

Vid högmässan:

Sv. psb. 183: 4. 226. 329: 1. 190. [216: 1. 150.] 121: 5, 6.

Vid aftonsången:

Sv. psb. 239: 1—4. 208. 230: 7, 8.

Vid veckans dagliga andakter:

Månd. Sv. psb. 326: 1—2. 326: 3—4. Psalt. 105. Joh. 18: 19—40.
 Tisd. Sv. psb. 168: 1. 168: 4—5. Psalt. 118: II. Joh. 19: 1—22.
 Onsd. Sv. psb. 609: 1. 609: 5—6. Psalt. 130. Joh. 19: 23—42.
 Torsd. Sv. psb. 225: 1. 225: 4. Psalt. 136. Joh. 20: 1—17.
 Fred. Sv. psb. 185: 6. 189: 6. Psalt. 139. Joh. 20: 18—31.
 Lörd. Sv. psb. 271: 1—2. 271: 3—4. Psalt. 145: I. Joh. 21: 1—14.

TJUGOANDRA SÖNDAGEN EFTER TREFALDIGHET.

(Grön skrud.)

Vid helgsmålsbönen:

Sv. psb. 285. 442. Psalt. 85: 9—14. 3 Mos. 19: 15—18.

Vid högmässan:

Sv. psb. 173: 1. 285: 3—6. 329: 3. 289: 1—4. [155: 4, 5. 150.] 25: 3.

Vid aftonsången:

Sv. psb. 135. 217: 8—11. 530: 3, 4.

VI

Vid veckans dagliga andakter:

Månd. Sv. psb. 430: 1. 430: 9. Psalt. 116: II.
 Joh. 21: 15—25.
 Tisd. Sv. psb. 208: 1. 208: 3. Psalt. 117.
 Matt. 24: 1—14.
 Onsd. Sv. psb. 137: 1—2. 137: 3. Psalt.
 146. Matt. 24: 15—35.
 Torsd. Sv. psb. 294: 6. 294: 7. Psalt. 138.
 Matt. 24: 36—51.
 Fred. Sv. psb. 180: 5. 180: 6. Jes. 12.
 Matt. 25: 1—13.
 Lörd. Sv. psb. 535: 1. 535: 3. Psalt. 145: II.
 Matt. 25: 14—30.

DOMSÖNDAGEN.

(Violett skrud.)

Vid helgsmålsbönen:

Sv. psb. 496. 444. Psalt. 82. Dan. 12: 1—4.

Vid högmässan:

Sv. psb. 499: 1, 2. 496. 118: 3. 498: 1—5.
 [157: 17, 18. 151.] 668: 8, 9.

Vid aftonsdngen:

Sv. psb. 668: 1—4. 469: 5—8. 663: 7, 8.

Vid veckans dagliga andakter:

Månd. Sv. psb. 666: 1—2. 666: 6. Psalt.
 119: 7. Uppb. 1: 1—20.
 Tisd. Sv. psb. 496: 1—2. 496: 3. Psalt. 63.
 Uppb. 2: 1—11.
 Onsd. Sv. psb. 499: 2. 499: 5—6. Psalt. 67.
 Uppb. 2: 12—29.
 Torsd. Sv. psb. 665: 1. 665: 2. Psalt. 98.
 Uppb. 3: 1—13.
 Fred. Sv. psb. 498: 2. 498: 7. Psalt. 121.
 Uppb. 3: 14—22.
 Lörd. Sv. psb. 508: 1. 508: 6. Psalt. 95.
 Uppb. 21: 1—27.

Vid hänvisningarna till psalmer ur Psaltaren avses alltid, utom då versantalet är utsatt, det urval ur de särskilda psalmerna som förekommer i »Veckans Tideböner» (C. W. K. Gleerups förlag).

18.9.1935

Herman Nordfors & Co. PIPORGELFABRIK LIDKÖPING

Tel. Kontoret 145. Tel. Bostaden 592.

Tillverkar piporglar efter nyaste konstruktioner. Moderniseringar, insättning av elektrisk bälgdrift och stämningar utföras omsorgsfullt. Finaste intyg från framstående musici. Dispositions- och kostnadsförslag på begäran omgående gratis.

KYRKO-ORGLAR

Olof Hammarberg

Nya Varvet - Göteborg

Renoveringar, stämningar. Förstklassigt utförande. Moderata priser.

LEDIGFÖRKLARADE KYRKOMUSIKERTJÄNSTER

A. Enbart kyrkliga tjänster.

I Vittskövle och Degeberga (adr. Degeberga, Kristianstads län) sökes före 19 september. Lön 1,200 + 550 + 200 + inkomst av boställe.

B. Förenade med folkskollärartjänster.

I Torpa (adr. Räfte, Kronobergs län) sökes före 18 september. Skolform C 1. Lön 500 kr.

I Råneå (adr. Råneå, Norrbottens län) sökes före 22 september. Skolform A. Lön 500 + 300 + ersättn. för bostad och vedbrand.

I Hosjö (adr. Hosjö, Kopparbergs län) sökes före 23 september.

I Viksjö (adr. Viksjö, Västernorrlands län) sökes före 27 september. Skolform B 2. Lön 750 kr.

I Boglösa (adr. Lällkyrka, Enköping) sökes före 2 oktober. Skolform B 1. Lön 450 + 50 kr. + inkomst av klockarbol.

I Skallsjö (adr. Floda station, Älvsborgs län) sökes före 18 okt.

Kyrkorglar

Tillverkar orglar med absolut hållbart och tillförlitligt system. Insättning av elektrisk bälgdrift med tyst gång och ringa strömförbrukning. Omstämningar och ombyggnad av äldre verk utföres. Billiga priser.

Över 30-årig praktik i in- och utlandet.

Införda anbud från

John Grönvall,

Orgelbyggare.

Tel. 94. Lilla Edet. Tel. 94

Fyndgruvan

är namnet på Diakonistyrelsens Bokförlags prisnedsättningskatalog. Under sept. och okt. pågår nu en stor realisation av värdefull litteratur. 254 olika arbeten bortslumpas. Vissa upplagor äro ganska små, varför snar rekvisition tillrådes. Katalog erhålles på begäran gratis och portofritt.

**Svenska Kyrkans
Diakonistyrelsens Bokförlag**

J. W. Grönlunds Orgelfabrik Kåge, Tel. 27.

Tillverkning av Piporglar i modernaste utförande för kyrkor och kapell.

Orgelharmonium för hem och skolor. Renovering och stämning av äldre orgelverk

Insättning av elektriska orgelfläkter.

Fina intyg av framstående musikäktörer och kyrkomyndigheter.

Förslag kostnadsfritt på begäran.

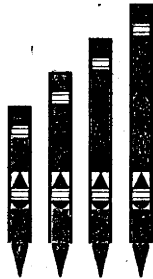
ÅKERMAN & LUNDS NYA ORGELFABRIKS AKTIEBOLAG

KUNGL. HOVLEVERANTÖR.

Tel. 26

SUNDBYBERG

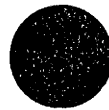
Tel. 26

Tillverkning av Piporglar
för kyrkor, kapell och konsertsalar.

Om- och tillbyggnader,
reparationer, omstämningar och ren-
göringar av gamla orgelverk, samt
inmontering av elektriska blåsverk
utföras.

*Uteslutande svenskt material och
arbete.*

Boken om operasångaren som blev präst.

GENOM SKIFTANDE ÖDEN

En självbiografi i berättelseform.

Av Uno Walter Lindberg, pastor i Augustanasynoden.

— Övers. fr. engelskan. —

Några amerikanska uttalanden:

»Tilldrager sig hela nationens uppmärksamhet... En under-
bar läsning. För egen del betecknar jag den som »årets bok». Jag läste ut den på två gånger, och jag vill säga, att såvitt jag känner, är ingen självbiografi jag läst lik denna.»

Dr Græbner i »The Lutheran Witness».

»Författaren har en rik erfarenhet av livets såväl mörka som ljusa sidor, slutligen möter han Kristus, blir omvänd och blir en ordets förkunnare. Det är en krokig och skiftande väg han vandrat, hans färdekamrater voro än millionärer och än luffare, gangstermän och smugglare av narkotika. Man både skakas och uppbygges av denna berättelse.»

The Evangelical Christian.

»Vart han vänder sig möta svårigheter, han har varken hem, vänner eller pengar. Men han finner vägen ut. Hans dröm blir verklighet, men det händer också något annat, operasångaren blir en evangelii budbärare. Det är en bok, som det lönar sig att läsa.»

Covenant Weekly.

Häft. 4: 25, inb. 5: 50

- - SVENSKA KYRKANS DIAKONISTYRELSES BOKFÖRLAG - -